

GS 1967 / 14 / Ex 1

Norges Landbrukshøgskole
Institutt for driftslære og landbruksøkonomi

Nils K. Nesheim

Forelesninger i landbruksøkonomi

S A M V I R K E

Prinsipper og økonomisk struktur

Foreløpig utkast. Vollebekk 1965

**Norges landbrukshøgskoles
bibliotek**

qs1967/14

Norges Landbrukshøgskole
Institutt for driftslære og landbruksøkonomi

Nils K. Nesheim

Forelesninger i landbruksøkonomi

S A M V I R K E

Prinsipper og økonomisk struktur

Foreløpig utkast. Vollebekk 1965

I n n h o l d.

	Side
Innledning	
De klassiske samvirkeprinsipper	1
1. Åpent medlemskap	3
2. Demokratisk kontroll, et medlem - en stemme	5
3. Andel i "overskottet" i forhold til deltakelsen	7
4. Begrenset kapitalrente	10
5. Andre samvirkeprinsipper	12
Leverings- eller kjøpeplikt	13
Samvirkets verdinormer	14
Samvirkets samfunnsmessige funksjon	18
Begrepet samvirke­lag	19
1. Sammenslutning av deler (fraksjoner) av økonomiske enheter (faglige organisasjoner)	21
2. Sammenslutninger av økonomiske enheter men som ikke er samvirke­lag	22
a. Trust	22
b. Fusjon	22
c. Karteller	23
Samvirkets økonomiske særtrekk	23
1. Samvirke­lagene som sammenslutninger (aggregater) av økonomiske enheter	23
2. Samvirke­laget som felles underavdeling av økonomiske enheter	24
3. Foretak og tekniske anlegg	26
4. De gjensidige avtaler innen samvirke	27
5. Samvirke og begrepet egne "rettssubjekter" eller "juridiske personer"	28
6. Sammendrag av ulike forfatteres betraktninger omkring begrepet samvirke	30
Integrasjon	32
Vertikal integrasjon	33
1. Eierintegrasjon	34
2. Kontraktintegrasjon	35
3. Samvirkeintegrasjon	35
a. Vertikal integrasjon gjennom medlemskap i landbrukssamvirket	35

	Side
b. Samvirkemessig kontraktintegrasjon	38
Horisontal integrasjon	39
1. Utviklingstrekk av den horisontale integrasjon	40
2. Ulike former for horisontal integrasjon	41
Sirkulær integrasjon	42
Lateral integrasjon (sidelinjeintegrasjon)	44
Sammendrag	45

Innledning.

Samvirke eller cooperasjon betyr samarbeid. Da det er så mange slags former for samarbeid i et samfunn vil det være påkrevet med en nærmere presisering av hva slags samarbeid samvirke representerer. I få ord å forklare hva dette samarbeidet egentlig går ut på har imidlertid vist seg ikke å være så lett. En har som oftest nøydd seg med å si at samvirke er et samarbeid mellom forbrukere eller mellom produsenter med sikte på å fremme deres forbruks- eller produsentinteresser, og at dette samarbeidet er organisert og ledet etter samvirkets prinsipper.

Det "moderne" samvirke i omsetningssektoren har sine røtter tilbake til den forbrukerforening som ble startet i Rochdale i England 1844. Før denne tid hadde det også vært startet en del forbrukersamvirkelag (jfr. Robert Owen og hans sosialreformatoriske bevegelse på begynnelsen av 1800-tallet) men laget i Rochdale var det første forbrukersamvirkelag som bygget sin virksomhet på en rekke grunnsetninger eller prinsipper. Enkelte av disse prinsippene som pionerene i Rochdale innførte for sin forening har vist seg å være av den aller største betydning for å skape et fruktbringende samarbeid på en rekke områder, det være seg samarbeid om å løse kredittspørsmål, omsetning av forbruksvarer og ikke minst når det gjelder å løse omsetningsproblemene i landbruket.

De prinsipielle retningslinjer for samarbeidet innen samvirket kommer ofte best til syne i mindre lag og med enkle funksjoner. Når samvirkelagene blir større, gjerne utbygt med distrikts- eller landsomfattende organisasjoner, vil den prinsipielle og strukturelle karakter ofte bli mindre tydelig. Dette kan føre til misforståelser med hensyn til hva samvirket egentlig står for.

En bør også ha for øye at samvirket kan studeres fra mange ulike synsvinkler. Foruten fra en økonomisk, kan samvirket også studeres fra en juridisk, en sosiologisk, en etisk og idehistorisk, eller f.eks. fra en politisk eller sosialfilosofisk synsvinkel.

I det følgende skal en drøfte det prinsipielle grunnlag for samarbeidet innen samvirkebevegelser og forsøke å belyse den økonomiske struktur som særpreger et samvirkelag og som skiller det ut fra andre økonomiske samarbeidsformer.

De klassiske samvirkeprinsipper.

De klassiske samvirkeprinsipper som hadde sitt utspring i Rochdale 1844, har i stor utstrekning vært sett på som almengyldige sannheter, og har gjerne vært brukt som kriterium på hva som er ekte samvirke eller ikke. Prinsippene i seg selv har imidlertid bare i liten utstrekning vært underlagt kritisk analyse. Selv om de har hatt overmåte stor betydning for utviklingen, er det forbausende at det ikke har vært lagt større vekt på at de opprinnelig ikke var tenkt som almengyldige prinsipper. Pionerene i Rochdale startet med disse reglene for sitt eget forbrukerlag, og betraktet dem vel mer som anbefalinger enn som prinsipper. Videre har reglene forholdsvis liten forklarende verdi når det gjelder spørsmålet om hva samvirke egentlig er. Ser en historisk på det, viser det seg at både utformingen og antallet av de såkalte prinsipper har skiftet gjennom tiden. Det kan også være grunn til å peke på at de klassiske samvirkeprinsipper opprinnelig ikke var nedskrevet av Rochdale-pionerene i den form som vi kjenner dem. Det var praktiske arbeidsregler som seinere er blitt trukket ut av Rochdaleforeningens vedtekter og protokoller, og som gradvis har fått den utforming som vi kjenner.

Den første sammenstilling av Rochdale-prinsippene finner en i en bok fra 1878 av Georg Jacob Holyake: "Historien om Rochdale-pionerene". Holyake som hadde et intimt kjennskap til pionerene og deres samvirkelag, stiller sammen de prinsipper som forbrukerlaget i Rochdale bygde på. Han kom til ialt 14 punkter¹⁾. Siden ble disse redusert til 7, og sjutallet har seinere på en underlig måte gått igjen.

Den nyeste formulering av prinsippene, slik som de oppfattes i dag, ble foretatt av en komité nedsatt av Den Internasjonale Kooperative Alliansen (ICA), og vedtatt på forbundets kongress i Paris i 1937. Prinsippene som fortsatt omfatter 7 punkter, er følgende:

1. Åpent medlemskap.
2. Demokratisk kontroll.
3. Andel i overskottet i forhold til deltakelse.
4. Begrenset kapitalrente.
5. Kontant handel.
6. Politisk og religiøs nøytralitet.
7. Opplysningsvirksomhet.

Kongressen i Paris slo fast at de første fire punktene var av grunnleggende og prinsipiell karakter, som gir det kooperative økonomiske system sitt serpreg og som skiller det ut fra andre økonomiske systemer. Det ble videre understreket at bare organisasjoner som praktiserer disse fire grunnsetninger, kan stå tilsluttet Den Internasjonale Kooperative Alliansse.

Disse prinsippene har som nevnt ofte vært sett på som almen- gyldige og ukrenkelige. Vi skal imidlertid være oppmerksom på at de ble utformet i forbindelse med nystarting av et husholdnings- samvirkelag, og det er ikke uten videre gitt at disse reglene bør gjelde til alle tider og under alle forhold og for alle typer av samvirkelag. Det er utvilsomt riktig at flere av prinsippene har vært og er av grunnleggende betydning for samvirkets utvikling, og en skal i det følgende drøfte mer inngående hva de enkelte prin- sippene innebærer fra et økonomisk-teoretisk synspunkt.

1) De opprinnelige samvirkeprinsipper:

1. Pionerene skaffet selv tilveie kapitalen.
2. De solgte bare rene, uforfalskede varer.
3. De ga fullt mål og full vekt.
4. De solgte til gjeldende dagspriser og underbød ikke de private handlende.
5. De verken kjøpte eller solgte på kreditt.
6. De ga medlemmene tilbakebetaling i forhold til deres kjøp.
7. De oppmuntret medlemmene til å sette det de fikk tilbakebetalt, inn i foreningens sparekasse med sikte på å oppdra medlemmene til sparsomhet.
8. De fastsatte kapitalrenten til 5 %.
9. I de produksjonsanlegg som de opprettet i forbindelse med sam- virkelaget, fordelte de overskottet blant dem som hadde frem- brakt det gjennom sitt arbeid, i forhold til lønningene.
10. Det ble bevilget $2\frac{1}{2}$ % av overskottet til opplysningsformål.
11. De ga alle medlemmene demokratiske rettigheter - et medlem en stemme - ved valg og beslutninger.
12. De satte seg fore å utvikle den samvirkemessige vareformid- lingen, slik at de skulle bli i stand til å grunnlegge en ar- beidets stat hvor forbrytelser og utbytting ikke skulle eksis- stere.
13. Ved å starte en engrosforening ville de virkeliggjøre sin egen grunnsetning om bare å føre garanterte ekte varer, noe som ellers ville ha vært umulig.
14. De betraktet sin kooperative forretning som frøet til et nytt sosialt liv, som gjennom en riktig ledet hjelp til selvhjelp, skulle garantere en høg moralsk standard og velstand for alle medarbeidere.

Disse 14 punktene er i dag stort sett bare av historisk interesse. Mange av punktene er sikret gjennom lovgivningen, eller anerkjente som kutymer for god forretningsdrift i sin alminnelig- het.

1. Åpent medlemskap.

Prinsippet om åpent medlemskap i samvirkelagene innebærer at alle økonomiske enheter som har felles interesser med de øvrige medlemmer, enten det nå er som husholdninger eller som foretak, skal kunne bli medlemmer i samvirkelagene. På den annen side skal medlemmene, prinsipielt sett, også fritt kunne melde seg ut igjen. Samvirkelagene blir derfor ofte omtalt som lag med vekslende medlemstall og vekslende kapital. Et samvirkelag skulle følgelig ikke kunne stenge noen ute på grunn av forhold som ligger utenfor samvirkelagets virksomhet, f.eks. av politiske, religiøse eller rasemessige hensyn. I enkelte land (Belgia, Nederland) finner en husholdningssamvirkelag delt etter språklige og religiøse skillelinjer. Dette er gjort for å fjerne interne irritasjonsmoment og skape større homogenitet i medlemsflokk.

Lagene må heller ikke stille strengere krav til de nye medlemmer enn til de gamle. De nye må kunne bli med på de samme betingelser som de andre. I alminnelighet er det i alle medlemmers interesse at mange slutter opp om lagets virksomhet, for derigjennom å legge grunnlaget til rette for en sterk organisasjon og for rasjonell drift gjennom en optimalisering av størrelsen av de felles tekniske anlegg. På visse områder kan det da være ønskelig med bort imot 100 % tilslutning, f.eks. hvis samvirket skal kunne gjennomføre en effektiv markedsregulering. Der det er snakk om å fungere som en normgivende instans kan det greie seg med mindre.

Når en skal vurdere prinsippet om åpent medlemskap synes det å være nødvendig å skille mellom prinsipper som har ubetinget gyldighet for samvirket som bevegelse, og prinsipper som har ubetinget gyldighet for de enkelte lag.

For et enkelt samvirkelag kan det være forhold som tilsier at det må begrense tilgangen av nye medlemmer. Som eksempel kan en nevne samvirkelag for kunstig vatning, som det finnes mange av f.eks. i U.S.A. Det er klart at et slikt lag ikke kan ta opp flere medlemmer når vannkilden er fullt utnyttet. Dette innebærer ikke at samvirket for kunstig vatning behøver å stagnere. Dersom det viser seg å være rasjonelt, kan det opprettes nye lag andre steder på grunnlag av andre vannkilder. I forbindelse med fellesfjøs kan plassmangel f.eks. gjøre det umulig på kort sikt å ta opp nye medlemmer. En parallell situasjon kan en ha innen foredlingsindustrien i landbruket. Når kapasiteten i et foredlingsanlegg, f.eks. et meieri eller slakteri, fruktlager, konser-

vesfabrikk er utnyttet, kan det ikke tas opp nye medlemmer som de ikke har kapasitet til å betjene. De må da eventuelt vente til foredlingsanlegget kan få utvidet kapasiteten eller til det blir bygget et nytt anlegg. Et annet eksempel på begrensning av tilgangen av nye medlemmer har vi i potetindustrien her i landet, hvor avsetningen av potetmel og sprit er begrenset. Her er det slik at potetmelfabrikkene og brenneriene dekker markedet med potetleveranser fra en relativt fast medlemsstokk. Innen husholdningssamvirket finnes det eksempel på en slik massetilstrømming av nye medlemmer at det er blitt nødvendig å oppheve bestemmelsen om åpent medlemskap. Dette var f.eks. tilfelle i Tyskland under den første verdenskrig, da folk på denne måten forsøkte å sikre seg husholdningsvarer som det var stor mangel på.

Det viser seg altså at prinsippet om åpent medlemskap ikke alltid kan bli oppfylt. Det må være riktig å si at prinsippet gjelder først og fremst for samvirket som bevegelse. For de enkelte samvirkeag lag må nødvendigvis prinsippet finne visse praktiske tillempinger. På den annen side må det selvsagt ikke aksepteres at et fåtall skaffer seg eksklusive fordeler ved å gjøre samvirkeag lagene til lukkede organisasjoner, om dette ikke er nødvendig av grunner som er påpekt tidligere.

Også når det gjelder utmelding av medlemmer er det av økonomiske hensyn nødvendig med visse restriksjoner. Det ville være urimelig i en økonomisk kritisk situasjon å la medlemmene uten videre melde seg ut og få sine andeler utbetalt på kort varsel. Det ville jo øke vanskelighetene for de øvrige medlemmer og sette samvirkeag lagets eksistens i fare. Spesielt kan det være av betydning å sikre kapitalen i forbindelse med kapitalkrevende tekniske anlegg, f.eks. foredlingsanlegg av forskjellig slag. Prinsippet om at samvirkeag lagene er organisasjoner med vekslende medlemstall og vekslende kapital, er kanskje en av årsakene til at enkelte samvirkeorganisasjoner har startet kapitalkrevende tekniske anlegg som egne aksjeselskaper. Innen N.K.L. gjelder reglen med skriftlig utmelding 3 mnd. i forveien. Dette sikrer mot massepågang for utbetaling av andeler p.g.a. ekstraordinære forhold. En panikkstemning vil oftest legge seg i løpet av så lang tid.

Rent generelt kan en si at en søknad om medlemskap kan bli avslått dersom det er overveiende sannsynlig at det nye medlem vil komme til å skade laget. Illojale medlemmer kan likeledes bli ekskluderte.

2. Demokratisk kontroll, et medlem - en stemme.

Regelen om at hvert medlem skal ha en stemme, har vært holdt for å være en av de aller viktigste samvirkeprinsipper. Denne regel står i noe av en særstilling og kan sees som et utslag av den solidaritetskjensle som samvirket må bygge på. Mange samvirkefolk kan strekke seg nokså langt når det gjelder avvik fra andre regler eller prinsipper, og likevel godta at vedkommende lag kan få betegnelsen samvirkelag, men toleransen omfatter i alminnelighet ikke denne regel. Prinsippet er betraktet som almengyldig og helt bindende, og er blitt nyttet som et kriterium på om vi har med et ekte samvirkelag å gjøre eller ikke. Denne regel finner en da også praktisert i storparten av alle samvirkelag, både i de nordiske land og ellers ute i verden.

At hvert medlem har en stemme er et uttrykk for at alle medlemmer er like viktige for fellesskapet, enten de er rike eller fattige, enten de bidrar med store eller små kapitalinnskott, enten de kjøper eller leverer mye eller lite gjennom samvirke- laget. Alle har jo den samme interesse av at samvirkelaget drives så rasjonelt som mulig, da alle medlemsenhetene vil tjene på det.

Denne reglen om et medlem - en stemme, skiller seg ut fra de andre regler på en viktig og avgjørende måte. Alle de øvrige regler kan betraktes som logiske konsekvenser av den økonomiske struktur i samvirket, nemlig at samvirkelagene er sammenslutninger eller aggregater av økonomiske enheter. Denne aggregerte økonomiske struktur fører til at alle andre forhold mellom samvirkelag og medlemmene og mellom medlemmene innbyrdes, er basert på streng proporsjonalitet. Dette proporsjonalitetsprinsippet passer for alle de andre reglene, men sjelden eller aldri helt ut for denne regel. Prinsippet om et medlem - en stemme er mer et juridisk og sosiologisk prinsipp enn et økonomisk.

Ser en på samvirkets praksis, vil en finne at storparten av samvirkelagene både i vårt og andre land følger dette prinsippet, allikevel med viktige unntak.

I en del eldre norske samvirkeorganisasjoner, bl.a. i enkelte meierier, vil en finne gradert stemmerett, eksempelvis at medlemmer med 1 til 5 andeler har 1 stemme, fra 6 til 15 andeler gir 2 stemmer, og over 15 andeler gir 3 stemmer osv. Dette skyldes nok en påvirkning fra aksjeselskapsformen og er levninger fra en tid da samvirketanken enda var ny. Mange av disse gamle lagene har etter hvert gått over til å praktisere reglen om et medlem -

en stemme, uten å endre vedtektene. En må da være oppmerksom på at dersom det er vedtektsbestemt, og en andelseier forlanger det, må stemmegivningen skje i forhold til andelstallet.

Det finnes også eksempel på samvirkelag som har proporsjonal stemmerett, f.eks. at stemmeretten er gradert etter jordbruksarealet. I U.S.A. er dette alminnelig i samvirkelag for kunstig vatning. Stemmeretten kan også rett og slett være gradert etter omfanget av deltakelsen, f.eks. på grunnlag av volumet av varer som er kjøpt eller solgt gjennom samvirkelaget. Dette prinsippet finner en gjennomført i enkelte innkjøpssamvirkelag i U.S.A., spesielt innen innkjøpslag dannet av deltaljhandlere i kolonialbransjen. Prinsippet med proporsjonal stemmerett er således slett ikke ukjent. Ved den indirekte representasjon til våre distrikts- og landsomfattende samvirkeorganisasjoner nytter proporsjonal representasjon.

En av hovedårsakene til at det synet har festnet seg at det bare er lik stemmerett som er karakteristisk for samvirket, skyldes at utgangspunktet har vært de regler som gjaldt for husholdnings-samvirkelaget i Rochdale.

Selv trodde Rochdale-pionerene at de omformet aksjeselskapsformen slik at de tok bort de uheldige sidene ved denne kapitalistiske foretaksformen. Til dette er å si at den indre økonomiske struktur i et samvirkelag har ingen som helst likhet med et aksjeselskap, selv om de ytre trekk kan være like. Aksjeselskapene er foretak og organisasjoner for kapitalanbringelse, mens samvirke-lagene er sammenslutninger eller aggregater av selvstendige økonomiske enheter, og fungerer som en felles underavdeling av medlemsenhetene for å utføre bestemte funksjoner.

De som møter opp og stemmer på årsmøte i et samvirkelag er uavhengige representanter og talsmenn for sine egne økonomiske enheter. Det er ut fra dette forholdet en må vurdere stemmeretten innen samvirke-lagene.

Når regelen om et medlem - en stemme er så grundig innarbeidet i samvirke, til tross for at proporsjonal stemmerett ville være det mest logiske i følge samvirkets økonomiske struktur, skyldes dette delvis solidaritetsmomentet, men like meget at det oftest er en relativt stor homogenitet i medlemsstokken.

Homogeniteten er spesielt stor innen forbrukersamvirket. Størrelsen av husholdningene varierer forholdsvis lite, og en finglydning av stemmeretten etter innkjøp i laget f.eks. ville lett bli årsak til sosial misnøye. Innen forbrukersamvirket kan

en derfor si at proporsjonal stemmerett og lik stemmerett praktisk talt faller sammen.

Også innen norsk landbrukssamvirke er medlemsstokken forholdsvis homogen. Selv om en nok kan finne en del store medlemsenheter, er de aller fleste relativt små. At vårt landbrukssamvirke i hovedsaken er bygget opp på varebasis, og ikke på distriktsbasis som i enkelte andre land, gjør homogeniteten i medlemsstokken større enn den ellers ville være. Alt dette taler til fordel for lik stemmerett, selv om det er tvilsomt å nekte et lag samvirkebetegnelsen fordi at det praktiserer ulik stemmerett. Mange samvirkelag har imidlertid den vedtektsbestemmelse at et medlem må ha kjøpt eller solgt for et visst minstebeløp det siste året for å ha stemmerett. Dette er selvsagt også en form for gradering, men som neppe kan sies å stride mot intensjonen i prinsippet om demokratisk kontroll.

I de samvirkelag som ikke praktiserer lik stemmerett, f.eks. i U.S.A., vil en finne at medlemskapet som oftest er lite homogent.

Som en konklusjon på denne drøftingen av prinsippet om demokratisk kontroll kan en fastslå følgende:

- 1) Prinsippet med lik stemmerett vil i de fleste høve fremme solidaritetskjensla mellom medlemmene, og er forøvrig helt i pakt med vanlige former for stemmerett som finnes i demokratiske samfunn.
- 2) Proporsjonal stemmerett og lik stemmerett vil praktisk talt bli det samme i samvirkelag med homogent medlemskap. I samvirkelag med særlig uhomogent medlemskap kan proporsjonalitetsprinsippet føre til at stemmeretten blir ulik.
- 3) Både lik og ulik stemmerett er logiske konsekvenser av den økonomiske struktur i samvirket.

3. Andel i "overskottet" i forhold til deltakelsen.

Regelen om fordelingen av det såkalte "deltakerutbytte" som ble innført av pionerene i Rochdale, blir av mange betraktet som det egentlige og mest karakteristiske samvirkeprinsipp. Det er dette prinsippet som gir samvirket dets karakteristiske særpreg og som klarest skiller samvirket ut fra andre økonomiske sammenslutninger. Hva reglene egentlig innebærer er at det er det enkelte medlems aktive deltakelse i virksomheten, ikke hans passive kapitalinnsats, som skal danne grunnlaget for fordelingen av øko-

nomisk gevinst eller økonomiske forpliktelser.

Å delta bare med kapital med sikte på kapitalfortjeneste slik som ofte tilfelle er i aksjeselskapene, er følgelig utelukket innen samvirket.

Prinsippet må sies å være en logisk følge av den indre økonomiske struktur som samvirket har, med samvirkelagene som felles underavdelinger av økonomiske enheter, og med det mål å utføre alle tjenester til sjølkost.

I de fleste samvirkelag som har andelskapital og som driver forretningsmessig virksomhet, kan en snakke om følgende interne avregninger mellom medlemmene og laget:

1. Den foreløpige pris som medlemmene i husholdnings- eller innkjøpssamvirket betaler, eller som medlemmene i salgssamvirket får utbetalt.
2. Rentegodtgjørelse på andelsinnskott.
3. Sjølkostjustering ved regnskapsperiodens slutt.

Det er selvsagt ikke mulig på forhånd å forutsi nøyaktig hvor store driftsutgiftene i samvirkelaget vil bli pr. enhet. Derfor blir det stipulert en foreløpig pris som medlemmene betaler eller får utbetalt. Innen forbrukersamvirket nyttes i alminnelighet "dagens pris" som i den private handel, mens det i salgssamvirket blir stipulert en pris som ut fra de erfaringsmessige kostnader i laget synes å være rimelig. (En ser nå bort fra de spesielle forhold som f.eks. prisfastsetting gjennom jordbruksavtalen fører med seg).

Andelskapitalen i samvirket kan betraktes som forskott fra medlemmene for å finansiere framtidige tjenester. Denne kapitalen skal ha sin rentegodtgjørelse som blir å trekke fra som en kostnad i laget sitt regnskap. Det totale rentebeløp som hver får godskrevet står da følgelig i forhold til kapitalinnskottet fra det enkelte medlem.

Sjølkostjusteringen representerer det siste steget i avregningen mellom samvirkelaget og medlemsenhetene ved regnskapsperiodens slutt. "Deltakerutbytte", som det også er blitt kalt, er ikke noen god betegnelse. Det kan like gjerne være et "underskott" som må dekkes av medlemmene, dersom den foreløpige utbetalingsprisen gjennom året er satt for høgt. Sjølkostjustering er derimot et uttrykk som er langt mer dekkende, og som bør brukes om denne type av intern avregning.

"Overskott" eller "underskott" i samvirkelagets regnskap behøver verken å være reell fortjeneste eller reelt tap, men bare regnskapsmessige differanser. Dette er en følge av at medlemmene gjennom året i forhold til sjølkostregelen har betalt eller fått utbetalt for mye eller for lite for de varene som er kjøpt eller omsatt gjennom samvirke.

En kan i det hele tatt ikke snakke om fortjeneste og utbytte innen samvirket i samme mening som for et aksjeselskap eller privat forretning. Et samvirkelag som er en felles underavdeling av økonomiske enheter, skal bare ha dekning for de faktiske driftskostnader. Såkalt "overskott" ut over sjølkost tilhører medlemsenhetene.

Som regel disponerer ledelsen forsiktig, og stipulerer en "foreløpig pris" som gir laget et regnskapsmessig overskott. Dette "overskott" betyr imidlertid ikke noe annet enn at medlemmene i innkjøpssamvirket har betalt mer enn sjølkostpris, eller at den "foreløpige pris" har vært stipulert for lågt i salgssamvirket.

Det disponible beløp som på dette viset er oppstått blir i samvirket disponert på en bestemt måte. For det første er det ved lov bestemt at en viss prosent skal nyttes til fondsavsetning (Reservefond). For det andre foretar ofte samvirkeorganisasjonene frivillige fondsavsetninger eller ekstraordinære avskrivninger. Dette er regnet som en sunn og riktig forretningsmessig regel, som vil styrke laget økonomi, og på alle vis gjøre det mer konkurransedyktig.

Det beløp som da er igjen blir så å fordele blant medlemmene i laget i forhold til deltakelsen.

I skattereglene er det også tatt hensyn til at det disponible beløp i samvirkelagene ikke kan sammenlignes med overskott eller fortjeneste i private bedrifter. Skatteloven inneholder en lang rekke bestemmelser og betingelser, også for samvirkelag. Hovedreglen er at det disponible beløp - justeringsbeløpet - skal skattlegges hos de enkelte medlemmer og ikke på laget hånd. Laget blir beskattet bare av den avkastning som formuen har gitt, f.t. beregnet som 3,5 % av nettoformuen.

En eventuell etterbetaling eller bonus som medlemmene mottar fra samvirkelaget kommer i tillegg til den skattbare inntekt hos hvert enkelt medlem, og blir skattlagt der, vel å merke når det dreier seg om salgs- og innkjøpslag i landbruket. Dette er et uttrykk for at slik etterbetaling betraktes som en justering av den foreløpige pris gjennom året.

Innen meierisamvirket gjaldt det tidligere spesielle regler for beskatning, men fra 1965 er reglene endret slik at meieribeskatningen nå er på linje med de øvrige samvirkelag.

Når det gjelder forbrukersamvirket, blir bonus ikke beskattet hos medlemmene. Dette begrunnes med at bonus i denne forbindelse kan betraktes som sparing, og personlig sparing skattlegges ikke som inntekt etter norsk lov.

Regelen om sjølkostjustering kan ikke gjelde alle samvirkelag. Det er som kjent ikke alle lag som driver slik at de har en differans, positiv eller negativ, ved regnskapsperiodens slutt. Fjøscontrollag organisert som samvirkelag f.eks. har i alminnelighet verken kapitalutbytte eller deltakerutbytte. I slike lag blir sjølkostprinsippet gjennomført ved en enkelt utligning på enhetene.

Mange samvirkelag utfører også tjenester for ikke-medlemmer, og spørsmålet er da hvordan disse skal behandles. Prinsipielt skal ikke-medlemmer behandles likt med medlemmer, men i praksis vil dette ikke alltid være mulig. Dette er f.eks. tilfelle med de tilfeldige kundene i forbrukersamvirkelagene. Ikke-medlemmer som regelmessig benytter samvirke får vanligvis godskrevet justeringsbeløpet slik at de etter en del år har innbetalt de foreskrevne andeler, og derved kan oppnå full medlemsstatus.

4. Begrenset kapitalrente.

Prinsippet om begrenset kapitalrente er det fjerde av de såkalte grunnleggende samvirkeprinsipper. Med dette prinsippet tok Rochdalepionerene sikte på å redusere kapitalens rolle ved å ta den bort fra "herreplass" og sette den på "tjenerplass", som det er blitt sagt. Det er imidlertid klart at det som i samvirkelagene blir utbetalt som såkalt kapitalutbytte, dvs. som rente på andelskapitalen, ikke er uttrykk for noen fortjeneste eller profit, slik som kapitalutbytte i aksjeselskapene er det. Det er å betrakte som interne avregninger og tar sikte på å korrigere for manglende proporsjonalitet mellom kapitalinnskottet som medlemsenhetene har bidratt med, sammenlignet med deres deltakelse i samvirkelagets virksomhet. Dersom alle kunne betale inn andeler fullstendig proporsjonalt med deres seinere deltakelse, dvs. i samsvar med proporsjonalitetsprinsippet, behøvde en ikke å utbetale særskilt rente på andelskapitalen. Forrentningen ville medlemmene da få indirekte gjennom de fordeler som laget ytte. Det er imidlertid umulig på forhånd å vite nøyaktig hvilken del-

takelse de enkelte medlemmene kommer til å få. Derfor må en ha regelen med rente på kapitalen for at alle skal bli så rettferdig behandlet som mulig.

Det er fullstendig misvisende når denne renta iblant blir betegnet som kapitalutbytte. Kapitalen i samvirkelegene består for det første av medlemsinnskott, dvs. forskottsbetaling for framtidige tjenester fra lagets side, av tilbakeholdte justeringsbeløp (fonds), eller av alminnelig lånekapital. Den faste forrentning av andelskapitalen er således uttrykk for dekning av et rentekrav og vil være med å gi et klarere bilde av hva lagets virksomhet egentlig koster. Rentekostnadene er med andre ord en regulær produksjonskostnad i samvirket.

En kan betrakte det slik at medlemmer som har skutt inn mer kapital enn proporsjonalt med sin deltakelse i lagets virksomhet har lånt penger til dem som har skutt inn mindre enn proporsjonalt. Regelen tar ganske enkelt sikte på at medlemmene skal bli behandlet mest mulig likt.

Med prinsippet om begrenset kapitalrente mener en altså at den kapitalen som medlemmene setter i laget, bare skal godtgjøres etter en rentefot som er fastlagt i lagets vedtekter. Vanligvis nyttes gjeldende bankrente med en rentefot på 3 - 5 %. Dette gjelder stort sett om kapitalen er andelsinnskott, eller tvungne eller frivillige låneinnskott.

Prinsippet må vurderes såvel ut fra samvirkets formål som ut fra den økonomiske struktur i samvirket. Samvirkets formål er kort sagt å yte de best mulige tjenester til sjølkost, dvs. søke å oppnå en høyest mulig pris for medlemmenes salgsprodukter, sikre avsetningen, sørge for gode og rimelige forbruksvarer eller driftsmidler osv., ikke høyest mulig avkastning på den kapitalen som medlemmene har skutt inn, slik som tilfelle er i aksjeselskapene.

Kapitalen er et nødvendig ledd i samvirkets arbeid, og skal ha sin rimelige godtgjørelse, men heller ikke mer. Når det gjelder den praksis som blir fulgt med hensyn til forrentning av andelskapitalen, er denne noe forskjellig i de ulike samvirkeorganisasjoner i vårt land. I vedtektene til en del andelslag er det fastslått at fullt innbetalte andeler skal forrentes. Dette innebærer da at laget, så sant det er midler til disposisjon, skal utbetale rente på andelskapitalen før årsmøtet kan fatte beslutning om hvordan resten av det disponible beløp kan bli disponert. Der- som det i vedtektene står at andelskapitalen kan forrentes, er det

opp til årsmøtet å bestemme om så skal skje, og i tilfelle til hvilken rentefot. I praksis ser en derfor at i noen lag blir det betalt rente på andelskapitalen, i andre ikke.

Skattemessig vurdert har saken flere sider. Det kan medføre visse fordeler at det utbetales rente på andelskapitalen, da medlemmene i lag som er underlagt reglene for samvirkebeskatning ikke inntektsbeskattes for renter av andelskapitalen. Medlemmer av salgssamvirket i landbruket f.eks. kan derfor tjene på at renta blir skilt ut fra utbetalingsprisen for produktene.

5. Andre samvirkeprinsipper.

De tre siste samvirkeprinsippene som er oppstilt av I.C.A., (kontant handel, politisk og religiøs nøytralitet, opplysningsvirksomhet) må sees på samme måte som enkelte andre regler innen samvirket, nemlig som praktiske handlingsregler og anbefalinger for lagets virksomhet.

Regelen om at samvirkelagene skal praktisere kontant handel var en god regel for det nystartede samvirkelaget i Rochdale, som hadde lite kapital og fattige medlemmer. Det er også i alminnelighet en god forretningsregel for detaljforretninger den dag i dag. Men det er ikke noen almengyldig regel for alle grupper av samvirkelag. Kredittytelser gjennom leveranser av driftsmidler f.eks., er i dag alminnelig godtatt innen våre omsetningsorganisasjoner.

Regelen om at et samvirkelag skal holde dagens priser, er f.eks. en anbefaling bare for en viss gruppe av samvirkelag, nemlig husholdningssamvirkelagene. Det er ikke et alminnelig prinsipp som omfatter alle grupper. Regelen kan således ikke uten videre tilpasses for det spesielle jordbrukssamvirke.

Regelen om politisk og religiøs nøytralitet er i og for seg sympatisk og en naturlig konsekvens av prinsippet om åpent medlemskap. Det kan imidlertid ikke tas som noen almengyldig prøve på hva som er samvirke eller ikke, og regelen er som før nevnt overtrått i en rekke land. Regelen understreker imidlertid viktigheten av at samvirket holder seg utenom enhver form for politisk eller religiøs diskriminering.

Opplysningsvirksomhet har stått på samvirkebevegelsens program helt siden Rochdalepionerernes tid, som hadde vedtektfestet å nytte $2\frac{1}{2}$ % av det disponible beløp fra forretningsvirksomheten

til opplysningsformål. Dette viser hvilken betydning opplysningsvirksomhet blant samvirkets medlemmer har vært tillagt gjennom tidene. Til tross for dette er det neppe riktig å betrakte opplysningsvirksomheten som et prinsipp som er egenartet for samvirkebevegelsen.

Tidligere ble omsetning av ekte og uforfalskede varer og bruk av riktig mål og vekt også regnet som samvirkeprinsipper. Alt dette er i dag alminnelige anerkjente forretningsregler, delvis sikret gjennom lovgivningen, og kan ikke tas som noen slags kriterier på samvirke. På den annen side skal en ikke se bort fra den betydning det kan ha hatt for en sunn forretningsmessig utvikling at samvirket i sin tid satte opp disse reglene for sin virksomhet.

Leverings- eller kjøpeplikt.

De klassiske samvirkeprinsippene befatter seg ikke med spørsmålet om medlemmenes kjøpeplikt. En kan vel gå ut fra at det ble tatt som en selvfølge at den som hadde besluttet å melde seg inn i et samvirkelag, også benyttet seg av sitt eget lag.

Fra tid til annen, spesielt i de seinere år, har lojalitetsspørsmålet vært framme til diskusjon, da det har oppstått situasjoner som har gjort dette spørsmålet aktuelt. En del medlemmer faller i blant for fristelsen til å selge sine varer utenom den organisasjon de står tilsluttet, for derved å kunne oppnå forbigående prismessige fordeler.

Landbrukets omsetningsorganisasjoner har i sine vedtekter bestemmelser om leveringsplikt. Dette er gjort bl.a. for å sikre seg den best mulige utnyttelse av felles transportruter og tekniske anlegg. Medlemmer som selger utenom i direkte konkurranse med sitt eget samvirkelag opptrer illojalt overfor de andre medlemmene i laget og vil svekke grunnlaget bl.a. for den markedsregulerende virksomhet.

Samarbeidet mellom medlemmene innen samvirket bygger på interne avtaler mellom medlemmene, og samvirkelaget er opprettet på grunnlag av kontrakter mellom representantene for de enkelte medlemsenheter. I praksis er det vedtektene som er det kontraktmessige grunnlag for samarbeidet. Når en økonomisk enhet (gardsbruk eller husholdning) slutter seg til et samvirkelag, er det underforstått at den samtidig godtar vedtektenes bestemmelser om plikter og rettigheter, straffebestemmelser og utmeldingsregler,

såvel som bestemmelser om organisasjonsmessig oppbygging og ledelse. Vedtektene er derfor like bindende som en hvilken som helst annen kontrakt. En annen sak er at bestemmelsene om leverings- eller kjøpeplikt ikke alltid er blitt håndhevet like strengt, og kan ha ført til den misforståelse at f.eks. en omsetningsorganisasjon kan nyttes eller ikke nyttes alt etter som det måtte passe den enkelte medlemsenhet. Er vedtektene urimelige bør de endres, ikke brytes eller omgås.

Samvirkets verdinormer.

Vi har i det foregående drøftet de viktigste av de klassiske samvirkeprinsipper, og slått fast at noen få er av grunnleggende karakter - andre er mer å betrakte som anbefalinger eller forretningsmessige regler.

Selve prinsippbegrepet blir imidlertid ofte tillagt et noe forskjellig meningsinnhold. Hvis vi med begrepet "prinsipp" mener grunnleggende verdinormer eller verdipremisser, er det neppe mange av de nevnte reglene vi har vært inne på tidligere som kommer i denne kategorien.

Med begrepet "verdinorm" eller "verdipremiss" sikter en i denne forbindelse til etiske normer eller synsmåter som legges til grunn for vår vurdering av hva som er godt eller vondt. Det er m.a.o. sosiale verdier som kan sies å være en del av vår kultur, og som bevisst eller ubevisst er med og former vår verdiorientering, dvs. det er en slags målestokk som vi benytter oss av ved vår vurdering av en rekke forhold i samfunnet.

Spørsmålet om verdinormene kan studeres dels som et psykologisk, dels som et sosiologisk fenomen.

Beslutninger om praktiske tiltak for å løse konkrete oppgaver, enten det er på samfunns- eller organisasjonsplanet, vil rent logisk bli tatt etter en avveining mellom på den ene siden de normative prinsipper, på den annen side hva som er ønskelig ut fra tekniske, forretningsmessige eller renøkonomiske vurderinger.

Spørsmålet om verdinormene og deres betydning for den allminnelige økonomiske teori, bl.a. for såkalte "decision making" - for de beslutninger som blir tatt, er i den seinere tid blitt et aktuelt forskningsfelt, ikke minst blant samfunnsforskere i U.S.A.

Innen samvirkesektoren har Casselmann¹⁾ viet dette spørsmålet om verdinormenes betydning spesiell interesse. Ut fra en analyse av virksomheten i samvirket og de tradisjonelle samvirkeprinsipper, har han satt opp ei liste over hva vi kan betegne som samvirkets verdinormer, dvs. de etiske prinsipper som karakteriserer idéen bak samvirkets virksomhet. Disse vil for det første utdype de tradisjonelle samvirkeprinsippene, delvis gå på tvers av dem. Casselmann er kommet fram til 9 hovedprinsipper som han utdyper videre. De 9 punktene er følgende:

1. Åpent medlemskap
2. Demokratisk kontroll
3. Likhet
4. Frihet og uavhengighet
5. Solidaritet
6. Selvhjelp
7. Politisk nøytralitet
8. Effektivitet
9. Sosial og kulturell utvikling

De 9 punktene på Casselmans liste blir tolket på følgende måte:

Åpent medlemskap:

Samvirkelegene skal være åpne for alle med felles interesser, som forbrukere eller som produsenter, uten hensyn til rase, religion, politiske synspunkt osv.

Demokratisk kontroll:

Det skal være demokratiske regler for alle avstemninger, et medlem - en stemme.

De enkelte medlemmer skal bare kunne eie et begrenset antall andeler hver.

Det skal ikke være adgang til å stemme med fullmakt (proxy voting).

Fullstendig informasjon av medlemmer en betingelse for reell demokratisk kontroll.

1) Casselmann, P.H.: "The Cooperative Movement and some of its Problems". Philosophical Library, New York 1952.

Likhet:

Det interne økonomiske mellomværende skal baseres på proporsjonalitetsprinsippet.

Det skal være begrenset rente på kapitalen, og renta blir å fratrekke som en kostnad i lagets regnskap.

Kontant handel. (Eventuelt like betingelser for alle med hensyn til kredittytelser).

Frihet og uavhengighet:

Inn- og utmelding i samvirkelaget skal i prinsippet kunne skje helt frivillig.

Produksjon og forbruk innen medlemsenhetene kan skje helt fritt og uavhengig, uten direktiver fra ledelsen i laget.

Medlemsenhetene skal prinsipielt, sett stå fritt om de vil bruke laget eller ikke. (I praksis nødvendig med visse restriksjoner).

Opplysning i stedet for tvang skal nyttes for å skape solidaritet.

Solidaritet:

Prinsippet om solidaritet blir tolket som:

Solidaritet mellom nære yrkesbrødre.

Gruppesolidaritet mellom ulike yrkesgrupper i landet.

Samarbeid og solidaritet mellom alle de samvirkeorganisasjonene som vedkommende yrkesgruppe betjener seg av.

I videste mening solidaritet mellom samvirkeorganisasjonene over landegrensene.

Selvhjelp:

Samvirkebevegelsen skal så langt som mulig stå på egne bein. Dette vil innebære at den f.eks. skal avvise særfordeler fra Statens side som vil minske samvirkets selvråderett og gjøre den avhengig av myndighetene.

I moderne samfunn vil samvirkeorganisasjonenes virksomhet i større eller mindre utstrekning alltid måtte baseres på en spesiell lovgivning, slik som tilfelle er for all annen forretningsvirksomhet.

Politisk nøytralitet:

Dette innebærer at samvirket må bli holdt utenom all partipolitisk virksomhet. Det understreker videre at en samvirkeorganisasjon må være forsiktig med å engasjere seg i saker som ligger utenfor det felt som den opprinnelig var opprettet for å ta seg av.

Effektivitet:

Prinsippet innebærer en målsetting om en rasjonalisering og effektivisering på bred front av alle produksjons- og omsetningsfunksjoner, i stedet for hovedsakelig å søke og oppnå økonomiske fordeler ved å utnytte markedet ved hjelp av andre midler.

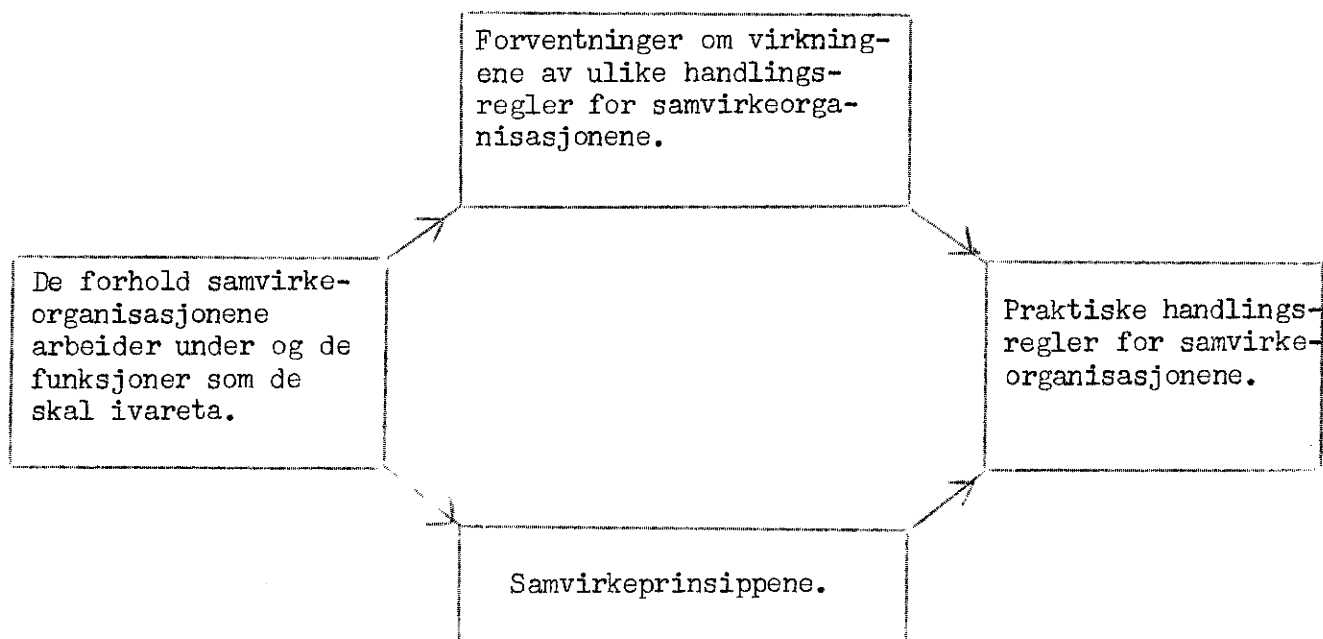
Sosial og kulturell utvikling:

Dette innebærer at samvirket i sitt arbeid bør legge vekt på å fremme medlemmenes sosiale og kulturelle utvikling, og i det hele arbeide for en harmonisk samfunnsutvikling.

Disse generelle verdinormer eller prinsipper er det som ifølge Casselmann blir lagt til grunn for samvirkets virksomhet. De rommer som en ser alle de klassiske samvirkeprinsippene, men med den forskjell at her er ^{det} forsøkt å avskrelle alt som ikke er av prinsipiell karakter.

Når virksomheten i samvirkelagene dypest sett bygger på disse normene, skjer det dels på grunn av deres egenverdi, dels fordi at de gir de beste økonomiske resultater.

Det er imidlertid lett å tenke seg situasjoner der det kan være vanskelig å få oppfylt alle prinsippene, eller der en må foreta en utbygting eller prioritering. Det er i første rekke i forbindelse med utformingen av de praktiske forretningsreglene i samvirket at en lett kan komme i konflikt med samvirkets verdinormer eller etiske prinsipper. De praktiske forretnings eller handlingsregler må som nevnt utformes på grunnlag av avveielser og kompromisser mellom de normative prinsipper - samvirkeprinsippene -- på den ene side, og tiltak som en finner nødvendige for å kunne løse rent konkrete oppgaver på den annen. Rent skjematisk kan dette samhandlingsmønster fremstilles som i følgende figur:

Figur 1. Skjematisk framstilling av samhandlingsmønstret ved utformingen av samvirkets forretnings- eller praktiske handlingsregler.

Med de forholdsvis raske og omfattende endringer i de ytre vilkår som samvirket arbeider under, er det selvsagt at også de praktiske handlingsreglene må endres, for at de til enhver tid skal virke tilfredsstillende. Dette forhindrer ikke at det normative grunnlaget som samvirkeprinsippene representerer blir beholdt uendret.

Samvirkets samfunnsmessige funksjon.

Når det gjelder spørsmålet om samvirkets samfunnsmessige funksjon har flere synspunkter gjort seg gjeldende. Det har her vært alminnelig å skille mellom tre hovedretninger eller skoler:

- a) Den sosialistiske retning som betrakter statssosialisme eller kommunisme som det endelige mål.
- b) En retning som ser et samvirkemessig samfunn med samvirkeorganisasjonene som de dominerende økonomiske organisasjoner som det endelige mål (Jfr. Robert Owen).
- c) En retning som betrakter samvirket som et middel til å korrigere visse skjevheter i det bestående økonomiske system, men som ellers ser på samvirket som en integrerende del av det "kapitalistiske" samfunnssystem.

Samvirket i de Skandinaviske land må sies å representere den siste retningen.

Det må imidlertid være klart at samvirket ikke er noe mål i seg selv. Arbeidet for å fremme samvirket på de forskjellige områder må skje utelukkende under den forutsetning at samvirkeformen betyr en mer tilfredsstillende løsning av konkrete oppgaver sammenliknet med andre økonomiske former. Erfaringene har vist at samvirket kan være en meget rasjonell økonomisk form. En av hovedoppgavene, til bl.a. landbrukssamvirket, er å bidra til en mer effektiv produksjon/og markedsføring og derved virke kostnadssenkende. En skal heller ikke se bort fra den betydning samvirket har hatt med hensyn til utjevning av økonomiske og sosiale motsetninger i samfunnet.

Begrepet samvirke­lag.

Som utgangspunkt for en økonomisk analyse er det nødvendig å klarlegge og presisere nærmere hva en legger i begrepet samvirke­lag ut fra et økonomisk synspunkt. Det vil da være nyttig først å presisere hva vi legger i en del andre begreper som en stadig kommer tilbake til og som er av betydning for forståelsen av samvirke­begrepet. Det gjelder slike begreper som "økonomisk enhet", "foretak", "husholdning", "teknisk anlegg", "aksjeselskap" osv.

Ingen definisjon kan sies å vil være almen­gyldig. Definisjoner er imidlertid redskaper som vi konstruerer oss for lettere å kunne observere og analysere det praktiske livs mangfoldighet.

Økonomisk enhet: "En enhet som er fullstendig og tilstrekkelig utrustet for individuell eksistens og økonomisk funksjonering, som klart skiller seg ut fra sine økonomiske omgivelser, og der de enkelte deler eller funksjoner er fullstendig samordnet".

De økonomiske enhetene kan skilles i to hovedgrupper:

- 1) Foretak.
- 2) Husholdninger.

Foretak: "En økonomisk enhet som tar sikte på å skape inntekt og derigjennom søker å maksimalisere et aktuelt lønnsomhets- eller velferdsmål".

Dette kan illustreres ved hjelp av isokvanter og budsjettlinjer. Tilpassingen skjer etter substitumalen, og foretaket vil tilpasse seg der hvor grenseinntekten er lik grensekostnadene. Et samvirke­lag vil ikke tilpasse seg på denne måten. Hvilke lønnsomhetsmål som søkes å bli gjort størst mulig i det enkelte tilfelle avhenger av foretakets karakter. For de fleste gardsbruk er det den oppnådde lønn for familiens arbeidsinnsats som er det avgjørende. For de større bruksenheter eller industribedrifter er det gjerne forrentningsprosenten som er av størst interesse.

Husholdning: "En økonomisk enhet som braker inntekt, med en målsetting om å skape størst mulig totalnytte for en bestemt inntekt".

Dette kan på samme måte som for foretakene illustreres ved hjelp av indifferenskurver og budsjettlinjer. Tilpassingen skjer også her etter substitumalen. Produksjonsprosessen er imidlertid sjelden helt klart adskilt fra forbruksprosessen i husholdningene, slik at en i praksis som regel vil finne mellomformer av foretak og husholdninger.

Teknisk anlegg defineres i denne forbindelse som en funksjonerende enhet som virker som en del av et foretak eller en husholdning. Den egentlige driftsherre som er bærer av risiko, er å finne i medlemsenhetene som det tekniske anlegg skal tjene.

Aksjeselskap: "Et kollektivt foretak med den investerte kapitalen fordelt på aksjer som fritt kan omsettes og med en hovedmålsetting for den økonomiske virksomhet om profittmaksimalisering for aksjekapitalen".

Spørsmålet blir så hvilken økonomisk form vi har for oss i samvirke. Vi kan med en gang slå fast at et samvirkelag ikke er en økonomisk enhet ut fra vår definisjon av begrepet, men en fri-villig sammenslutning av økonomiske enheter, - foretak eller husholdninger. To eller flere enheter er i samvirket gått sammen om å utføre visse funksjoner i fellesskap, f.eks. innkjøp, salg, tilvirkning eller foredling. Denne virksomheten er knyttet til en felles underavdeling, som regel i et såkalt teknisk anlegg (forbruksforretning, meieri, slakteri osv.).

Samvirkelagene er ikke sammenslutninger av personer som det ofte feilaktig er blitt påstått. Dette er en misforståelse som lett kan oppstå fordi det er personer som representerer de ulike økonomiske enhetene. De personer som møtes i de ulike organer innen samvirkelagene kan betraktes som representanter og talsmenn for hver sine økonomiske enheter. Hovedregelen er at bare en person skal representere en økonomisk enhet når det gjelder medlemskap. Husstandens overhode representerer den økonomiske enhet i et husholdningssamvirkelag, på samme måte som det bare er gardbrukeren selv som møter som representant for garden i landbrukets økonomiske organisasjoner.

Om en godtar at et samvirkelag er en sammenslutning eller aggregat av økonomiske enheter, er spørsmålet videre hvilken avledet økonomisk sammenslutning vi egentlig har for oss i samvirke. Fra de enkelte økonomiske enheter kan det avledes en rekke forskjellige økonomiske former, men det er ikke alle av disse som kommer i kategorien samvirkelag.

Vi kan på den ene siden ha (1) sammenslutninger av deler eller fraksjoner av økonomiske enheter (eks. faglige organisasjoner), eller (2) sammenslutninger av flere økonomiske enheter, som ikke er samvirkelag (konkurranseregulerende sammenslutninger).

1. Sammenslutning av deler (fraksjoner) av økonomiske enheter (faglige organisasjoner).

De deler eller fraksjoner det her er tale om består av personer. Det kan være driftsherrer, lønsmottakere, husmødre osv.

En økonomisk enhet har alltid en driftsherre, som i denne forbindelse er å betrakte som en økonomisk fraksjon, f.eks. en gardbruker. Et karakteristisk økonomisk trekk for en driftsherre er at han må bære økonomisk ansvar, og får sin inntekt residualt bestemt, dvs. det som blir igjen når alle kostnader er dekket.

De ulike driftsherrer kan så gå sammen med andre driftsherrer, og danne egne sammenslutninger.

Eksempler på sammenslutninger av driftsherrer i landbruket har vi f.eks. i Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Av tilsvarende organisasjoner i andre næringer kan nevnes Norges Industriforbund, Norges Handelsstands Forbund, Rederforbundet osv. Alle disse organisasjonene har avgrensede økonomiske mål, og er nærmest å betrakte som talerør for de tilsluttede medlemmer. Det er alminnelig med demokratisk kontroll, et medlem - en stemme, i slike organisasjoner også, og medlemskontingenten står oftest i forhold til størrelsen av den økonomiske enhet som hvert enkelt medlem representerer, det vil si etter proporsjonalitetsprinsippet. Disse organisasjoner er likevel ikke samvirkelag. De er typiske personsammenslutninger, dvs. sammenslutninger av fraksjoner av økonomiske enheter.

Et karakteristisk økonomisk trekk for lønsmottakerne er at de er deler eller fraksjoner av en økonomisk enhet som ikke er deres egen, og har en kontraktmessig fastsatt godtgjørelse for sitt arbeid. Et typisk eksempel på sammenslutninger innen denne gruppen er L.O. (Landsorganisasjonen i Norge).

Husmødrene i egenskap av økonomiske fraksjoner av husholdningene kan likeledes slutte seg sammen i husmorforeninger.

De felles trekk ved slike sammenslutninger av økonomiske fraksjoner er at det er rene personsammenslutninger, at organisasjonen har en aggregert struktur og med tydelig avgrenset økonomisk målsetting.

2. Sammenslutninger av økonomiske enheter men som ikke er samvirke- lag.

Det finnes en rekke typer av slike sammenslutninger av økonomiske enheter, som ofte blir betegnet som konkurranseregulerende sammenslutninger. Aksjeselskapene kommer ikke inn under denne kategorien. Et aksjeselskap er som tidligere nevnt en selvstendig økonomisk enhet - et kollektivt foretak - med målsetting om profitmaksimalisering for aksjekapitalen. Sammenslutninger av aksjeselskaper derimot kommer med i denne gruppa.

Vi vet at den tekniske utvikling har medført at den optimale enhetsstørrelsen av bedriftene stadig har økt. Dette har ved sida av monopol-tendensene i samfunnet, stimulert tendensen til sammenslutninger i store enheter. Stordriftens fordeler er ett av de mål en på denne måten søker å oppnå, og det er en av hovedmålsettingene for samvirket også. Men det som de konkurranseregulerende sammenslutningene i første rekke tar sikte på er å få kontroll over markedsutbudet og prisene med sikte på profitmaksimalisering for den innsatte kapital.

Vi skal her ganske kort berøre noen få av de viktigste konkurranseregulerende sammenslutninger:

a. Trust. Dette er et velkjent begrep fra forretningsverden. En trust er en organisatorisk sammenslutning av flere tidligere selvstendige bedrifter. Den enkelte bedrift kan opprettholdes som en teknisk enhet og med en viss grad av økonomisk selvstendighet. Driftslederfunksjonen derimot er for det alt vesentlige overført til en sentral ledelse. Det er særlig markedene for olje, stål og kjemiske produkter som har vært gjenstand for trustdannelser.

b. Fusjon. Dette er en sammenslutning der flere tidligere uavhengige økonomiske enheter er gått fullstendig opp i en ny økonomisk enhet. De gamle enhetene har mistet sin selvstendighet og eksisterer ikke lengre som selvstendige enheter. Det er m.a.o. blitt dannet et nytt foretak, en ny økonomisk enhet, med en økonomisk målsetting om profittmaksimalisering for egen del.

Ingen av de nevnte sammenslutninger har noe med samvirke å gjøre. De økonomiske enhetene som samvirke-lagene er bygget opp på, fortsetter som individuelle og selvstendige økonomiske enheter, hver med sin egen driftsherre. Det felles anlegg i samvirke-laget har heller ingen målsetting om profittmaksimalisering for egen del. Vi kan derfor slå fast at verken en trust eller en fusjon kan betraktes som former for samvirke.

c. Karteller. Dette er en annen form for konkurranseregulerende sammenslutninger. Det finnes en lang rekke ulike kartelltyper, som f.eks. priskarteller, produksjonskarteller, salgskarteller m.v. Generelt kan en si at et kartell representerer en avtale mellom selvstendige bedrifter - selvstendige økonomiske enheter - om regulering av forretningsvirksomheten eller av visse deler av denne. Kartellene kan i mange tilfelle drive en omfattende regulering, såvel av produksjonsomfanget som av priser og avanser.

Denne form for sammenslutning innebærer ikke at det oppstår nye uavhengige økonomiske enheter. Her er det bare snakk om samarbeid om visse funksjoner i bestående foretak, slik som innen samvirket, og målsettingen er også fortjenestemaksimalisering for den enkelte enhet innen kartellet. Et kartell har således mange fellestrekk med samvirkelegene, og det er enkelte som hevder at kartellene må godtas som en egen type samvirkeleg (jfr. Liefmann og Emelianoff). En vesentlig forskjell fra samvirkelegene ligger imidlertid i dette at kartellene ikke har den faste norm for samarbeidet som ligger i samvirkets prinsipper.

Samvirkets økonomiske særtrekk.

1. Samvirkelegene som sammenslutninger (aggregater) av økonomiske enheter.

Vi har tidligere vært inne på at samvirkelegene er sammenslutninger av økonomiske enheter. Hovedpoenget er imidlertid at hver medlemsenhet fortsetter som en selvstendig og uavhengig økonomisk enhet til tross for medlemskapet i samvirkelegat.

I motsetning til de økonomiske sammenslutningene vi drøftet foran, fører altså ikke opprettelsen av et samvirkeleg til at det oppstår noen ny økonomisk enhet.

De mest typiske særtrekk kommer ofte best til syne i de primitive former for samvirke, f.eks. samvirkeleg på begynnerstadiet med få medlemmer og med enkle funksjoner. Når samvirkelegene blir mer utviklet og får en juridisk overkledning, blir ofte den aggregerte strukturen mindre tydelig. I varige samvirkeleg kommer det dessuten inn dette med regler for indre avregninger mellom medlemsenhetene, som også er med å "røyklegge" de karakteristiske trekk ved samvirkelegat som en sammenslutning av økonomiske enheter.

Som eksempel på den enklest mulige form for et samvirkelag kan vi tenke oss to eggprodusenter f.eks. som i stedet for å selge eggene til en privat oppkjøper hver for seg blir enige om felles forsendelse og salg av egg på et sentralt marked. Overenskomsten mellom dem om å opptre i fellesskap kan være muntlig eller skriftlig. En har derved fått organisert en primitiv form for samvirkelag. Om medlemstallet er 2 eller 2000 spiller mindre rolle teoretisk sett. Rent prinsipielt kan en peke på følgende generelle trekk:

- 1) De to produksjonsenhetene har koordinert en del av sin økonomiske virksomhet.
- 2) Koordineringen er kommet istand ved en frivillig overenskomst mellom selvstendige økonomiske enheter.
- 3) Overenskomsten gjelder bare en bestemt funksjon, salget av egg og de to bruksenhetene beholder sin fulle uavhengighet på alle andre områder. Vi har således for oss en sammenslutning av selvstendige økonomiske enheter.
- 4) Overenskomsten har gjort det mulig for medlemsenhetene å integrere en ny funksjon til sin tidligere virksomhet, en funksjon som den private oppkjøperen tidligere utførte.

Dette eksemplet illustrerer på en enkel måte samvirkelagene som sammenslutninger av økonomiske enheter.

De interne mellomregningene i de mer avanserte samvirkeorganisasjoner kan virke forstyrrende inn når det gjelder å se den aggregerte struktur. Renta på medlemsinnskottene f.eks. blir lett forvekslet med kapitalutbyttet i aksjeselskapene, og sjølkostjusteringen ved regnskapsperiodens slutt kan likeledes ved en overflatisk betraktning lett bli oppfattet som utbetaling av fortjeneste eller profitt til medlemmene av samvirkelaget, noe vi tidligere har pekt på at det ikke er. Det er bare en justering av en foreløpig pris.

2. Samvirkelaget som felles underavdeling av økonomiske enheter.

Dette er et vesentlig punkt for forståelsen av samvirkets økonomiske natur.

Samvirkelaget kan betraktes som en felles underavdeling av medlemsenhetene, opprettet for å utføre bestemte funksjoner for medlemsenhetene, og det har ikke noen målsetting om fortjenestemaksimalisering for sin egen del. I så måte kan det sammenliknes med f.eks. innkjøpsavdelingen eller salgsavdelingen i et industriforetak.

Selv om hver underavdeling i en større industribedrift har en bestemt funksjon å ivareta, kan de ikke skilles ut fra industriforetaket og fungere som en uavhengig og selvstendig økonomisk enhet med en målsetting om størst mulig fortjeneste for egen del. Hovedpoenget er at de funksjoner som hver underavdeling utfører, er funksjoner for den eller de økonomiske enhetene som har opprettet dem. Dette er også tilfelle innen samvirket, enten vi tar for oss husholdningssamvirket, forsikrings- og kredittsamvirket, eller innkjøps- og salgssamvirket i landbruket. Disse lagene er opprettet for å utføre visse funksjoner for sine medlemmer og må betraktes som felles underavdelinger av medlemsenhetene.

Den felles underavdeling kan derfor ikke ha noen fortjeneste i vanlig forstand, men utfører alle sine tjenester til sjølkost. Inntekten i et salgssamvirkelag f.eks. tilhører ikke mer samvirkelag enn salgsinntekten tilhører salgssavdelingen i en industribedrift. Den felles underavdeling er å betrakte som en utvidelse av virksomheten på den enkelte gard. I stedet for å foredle melka på garden, slik som i eldre tider, er denne spesielle funksjonen overført til et meieri. På tilsvarende måte kan husholdningene overføre visse funksjoner til husholdningssamvirkelagene, f.eks. bakeri, pølsemakeri o.l., som separate tekniske anlegg.

Når flere produsenter går sammen om å opprette et felles foredlingsanlegg, er hensikten selvsagt ikke å skape noen fortjeneste for samvirkelaget som sådant. Hensikten er utelukkende å søke å oppnå en større velferd for sin egen del, vanligvis gjennom større inntekter eller reduserte kostnader.

Tilsvarende er forholdene i innkjøpssamvirket. Produsentene har her gått over til å kjøpe som gruppe i stedet for som enkeltindivider, for på den måten å oppnå visse fordeler. Poenget er imidlertid at det er produsentenes funksjoner som blir utført gjennom innkjøpslaget.

Det økonomiske fellestrekk for de som sammen har opprettet et felles teknisk anlegg er at medlemsenhetene fortsatt består som individuelle og selvstendige foretak eller husholdninger. Det er i alminnelighet bare få og avgrensede funksjoner som blir overdratt til det felles tekniske anlegg, som f.eks. foredling og omsetning av melk eller slakt. Selve primærproduksjonen foregår vanligvis uavhengig hos hver enkelt medlemsenhet.

Selv om et samvirkelag opererer med flere tekniske anlegg, endrer ikke dette på det som tidligere er sagt om at de tekniske anlegg er å betrakte som deler av medlemsenhetene.

3. Foretak og tekniske anlegg.

For å få en riktig forståelse av den interne økonomiske struktur i samvirke, er det viktig å skille klart mellom foretak og tekniske anlegg (firms and plants). En stor del av den begrepsforvirring en ofte støter på i litteraturen kan i mange tilfelle føres tilbake til uklarhet nettopp på dette punktet.

Et teknisk anlegg i denne forbindelse har vi tidligere definert som "en funksjonerende enhet som virker som en del av et foretak eller en husholdning". Lederen for det tekniske anlegg er ingen selvstendig driftsherre. Den egentlige driftsherre som er bærer av ansvar og risiko, er å finne i de foretak eller husholdninger som det tekniske anlegget skal tjene.

En skal videre være oppmerksom på at et enkelt foretak kan ha flere tekniske anlegg. Borregård f.eks. har tekniske anlegg både i vårt og andre land, men foretaket eller den økonomiske enhet er A/S Borregård.

I et samvirkelag kan forholdet mellom medlemsenhetene og det felles tekniske anlegg illustreres ved følgende figur:

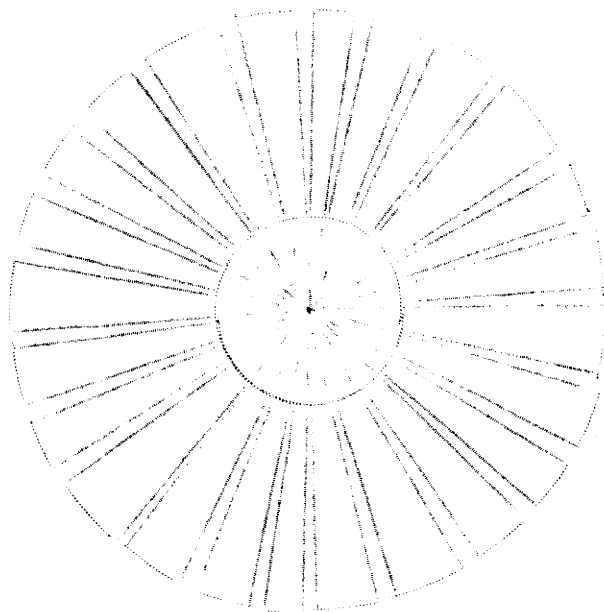

Fig. 2. Samvirkelaget framstilt som en stor sirkel, og medlemsenhetene som sirkelsektorer. Det fellestekniske anlegget er framstilt ved den lille sirkelen i midten.

De enkelte medlemsenheter overlater spesielle funksjoner til det felles samvirkeanlegg, og for disse funksjonene må det enkelte medlem akseptere en kollektiv driftsherre. Ledelsen for det felles anlegg skjer gjennom gruppeavgjørelser innenfor gruppa av medlemmer og der regelen om ett medlem - en stemme gjelder.

5. Samvirke og begrepet egne "rettssubjekter" eller "juridiske personer".

Foretak organisert som aksjeselskaper er egne rettssubjekter. Når de organiseres på denne måten, er det selvfølgelig først og fremst fordi medlemmene er så mange og at de kan skifte. Det er derfor upraktisk å betrakte aksjehaverne som de egentlige rettssubjekter, og en praktisk løsning er da å knytte rett og plikt til selve selskapet. Slik er det gjort i alle land. Det er fastsatt i vår lov for aksjeselskaper at et slikt selskap må registreres, og dermed blir det et eget rettssubjekt.

Når det gjelder samvirkeagene, har mange land en egen samvirkelov. I enkelte av disse land, f.eks. i England og Tyskland, har en det samme forhold også for samvirkeagene. Først når de er registrert i et register for samvirkeag, blir de å betrakte som egne rettssubjekter. Hvis de ikke blir registrert er det de enkelte medlemmer som er de egentlige rettssubjekter.

I vårt land kan samvirkeag dannes ved en uformell overenskomst, og det kreves ingen autorisasjon eller registrering for at de skal bli egne rettssubjekter eller juridiske personer. Det er derfor vanskelig å si noe helt bestemt om hvilke samvirkeag i Norge som er egne rettssubjekter og hvilke som ikke er det. Stort sett må en regne med at de aller fleste er egne rettssubjekter, med unntak av mer kortvarige samvirkesammenslutninger, f.eks. notlag under storsildfisket e.l.

Rettssubjekt er betegnelsen på alt som har rettsevne, dvs. som kan være subjekt for rettigheter og plikter i samfunnet. Fysiske såvel som juridiske personer, har etter norsk lov rettsevne og er å betrakte som rettssubjekter.

Juridisk person (rettsperson) er et kunstig personbegrep som er skapt av rettsorden av praktiske grunner. En skiller mellom to hovedgrupper av juridiske personer: 1) Korporasjoner, 2) stiftelser. Korporasjoner er sammenslutninger av enkelte rettssubjekter som kan bestå av fysiske personer eller av juridiske personer. Noen korporasjoner er offentlige rettssubjekter f.eks. stat og kommune. Andre er private rettssubjekter, f.eks. aksjeselskaper eller sammenslutninger av økonomiske enheter eller personer. Stiftelser oppstår ved at kapital på bindende måte blir avsatt til å tjene et bestemt formål.

Hovedregelen er at korporasjoner og stiftelser har rettsevne. De kan ikke ilegges straff, men pålegges erstatningsansvar og dømmes til inndragning, som ikke er straff.

Samvirkelegene kan imidlertid utmerket godt fungere uten å være egne rettssubjekt, men en inkorporering slik at lagene blir egne "juridiske personer", letter den økonomiske virksomhet i høy grad. Ved en slik inkorporering eller innlemming blir både de økonomiske forhold mellom medlemmene innbyrdes, og alle økonomiske transaksjoner som laget har utad juridisk gjort mye enklere. For alle forretningsmessige forhold vil således en inkorporering av samvirkelegene gjøre at de faktisk kan opptre som om de var regulære økonomiske enheter til tross for deres sammensatte struktur. Dette er det viktig å være oppmerksom på. Nettopp fordi samvirkelegene som regel er egne juridiske personer, kan de lett gi inntrykk av å være selvstendige økonomiske enheter, og ikke felles underavdelinger av medlemsenhetene.

Om en ser på de økonomiske former som foreligger og som vi tidligere har omtalt, kan det være store avvikelser mellom den ytre juridiske overkledning og den indre økonomiske struktur. En kan her skille mellom 3 hovedtilfeller:

- 1) En økonomisk enhet kan være inkorporert som mer enn en juridisk enhet.
- 2) En økonomisk enhet kan være inkorporert som en enkelt juridisk enhet.
- 3) Mer enn en økonomisk enhet kan funksjonere gjennom en enkelt juridisk enhet.

Eksempler på det første tilfelle, at en enkelt økonomisk enhet inkorporeres som flere juridiske enheter, kan en finne i storindustrien. Det kan f.eks. være et stort industriforetak, organisert som et aksjeselskap som operer slik. Hvis det f.eks. skal starte et nytt teknisk anlegg som medfører stor risiko, forekommer det ofte at de lar det nye tekniske anlegget bli inkorporert som en egen juridisk enhet. Morforetaket blir dermed sikret mot unødig stor risiko. Men det er klart at det nye tekniske anlegget som er inkorporert som en egen juridisk enhet, ikke er en selvstendig økonomisk enhet, men bare en underavdeling. Alle avregninger mellom morforetaket og det nye tekniske anlegget er egentlig bare indre avregninger.

At en økonomisk enhet er inkorporert som en juridisk enhet, er det mest vanlige. I det tilfelle har en altså full overensstemmelse mellom den økonomiske og den juridiske enhet.

Det tredje tilfelle, at flere økonomiske enheter kan være inkorporert som en enkelt juridisk enhet, er det en finner for samvirke-lagenes vedkommende. Disse er sammenslutninger av økonomiske enheter, organisert utad som en juridisk enhet. Men denne juridiske enheten har selv ingen økonomiske funksjoner. Alle funksjoner som samvirke-lagene utøver, er utelukkende funksjoner til de tilsluttede økonomiske enheter. Samvirke-lagene utfører ikke en eneste økonomisk funksjon for sin egen del. De verken erverver eller forbruker. For å illustrere dette er de sammenliknet med en flokk fugler. Her er det ikke flokken som flyr, men hver enkelt fugl. Slik er det også i et samvirke-lag. Det er ikke samvirke-lagets egne økonomiske funksjoner, men funksjonene til de tilsluttede økonomiske enheter som blir utført gjennom samvirke-laget.

6. Sammendrag av ulike forfatteres betraktninger omkring begrepet samvirke.

Den tyske økonom R. Liefmann (1927) la i sin bok "Zur theorie und Systematik der Genossenschaften" fram synspunkter som har hatt avgjørende betydning for den seinere oppfatning av samvirkets økonomiske natur. Liefmanns hovedsynspunkter var følgende: Samvirke-lagene er organisasjoner som gjennom det felles tekniske anlegg fremmer og kompletterer medlemsforetakenes virksomhet. De er fellesorganer for en rekke økonomiske enheter (f.eks. gardsbruk eller husholdninger), de tar ikke sikte på profittmaksimalisering for egen del, men tar over funksjoner for de enkelte medlemsenhetene som har profittmaksimalisering som et hovedmål. Når samvirke-lagene er forskjellige fra aksjeselskapene, så skyldes ikke dette at det er noen skilnad i forholdet arbeid og kapital. Forskjellen ligger i relasjonen mellom medlemsenhetene og den felles tekniske enhet som innen samvirket bare er en avlegger av deres egne enheter. Fordi samvirke-lagene er egne "juridiske personer", kan de utad opptre som om de er selvstendige foretak. Videre understreker han at samvirke-lagenes virksomhet er basert på gjensidige avtaler mellom medlemmene.

Liefmann viser forøvrig til at karteller med felles tekniske anlegg har den samme økonomiske natur som samvirke-lagene. De såkalte arbeidssamvirke-lag faller utenfor Liefmanns definisjon, i det han betrakter disse som foretak som arbeiderne driver sammen.

Emelianoff (1942) er i det store og hele på linje med Liefmann. Han understreker at samvirkelagene er hva han kaller aggregater av økonomiske enheter (gardsbruk eller husholdninger), og at samvirkelagene fungerer som felles avdelinger for medlemsenhetene. De ledes gjennom gruppevedtak der medlemmene av gruppa opptrer som delegerte for de enkelte medlemsenhetene. Da Emelianoff tar den aggregerte struktur som utgangspunkt for hva som kan betraktes som samvirkelag, kommer mange karteller med i hans samvirkebegrep.

I følge Emelianoff er følgende tre komponenter karakteristiske for et samvirkelag:

1. Et aggregat av økonomiske enheter.
2. En felles avdeling (teknisk anlegg).
3. En gruppe delegerte fra de økonomiske enheter som står tilsluttet som medlemmer.

Fauquet (1951) skiller mellom "samvirkemessig sammenslutning", og "samvirkemessig integrasjon". Med sammenslutning sikter han til den horisontale gruppering av de forskjellige medlemsenheter, mens han med samvirkemessig integrasjon tenker på samordningen av funksjonene i medlemsenhetene og i det felles anlegg, f.eks. i et meieri eller et slakteri. Han taler videre om et sosialt element, dvs. en sammenslutning av personer, og et økonomisk element hvor han sikter til en felles avdeling.

De viktigste elementer som Fauquet mener karakteriserer et samvirkelag er følgende:

1. Det sosiale element. Dette er representert ved sammenslutningen av de personer som er medlemmer i samvirket.
2. Det økonomiske element. Dette er representert ved en felles avdeling.
3. En horisontal gruppering av økonomiske enheter.
4. En vertikal integrasjon mellom det felles anlegg og de enkelte medlemsenheter.

Karteller med aksjeselskaper som medlemmer vil han holde utenfor begrepet samvirke selv om de anvender samme regler som samvirkelagene forøvrig når det gjelder forholdet til medlemmene.

Robotka (1947) og Phillips (1953) deler i det store og hele Emelianoffs synsmåter, men framhever betydningen av de gjensidige avtaler mellom medlemsenhetene og samvirkelaget. I sin økonomiske analyse påpeker Phillips den vertikale integrasjon mellom medlemsenheten og det felles anlegg som samvirkelaget representerer.

Aresvik (1956) tar i sin analyse av samvirket utgangspunkt i de økonomiske enheter, og definerer samvirket som "en gruppe av sidestilte økonomiske enheter (husholdninger eller foretak) som har inngått en gjensidig avtale om å opprette og drive en felles avdeling som er vertikalt integrert med de enkelte økonomiske enheter. Denne felles avdeling blir administrert gjennom gruppeavgjørelser og i samsvar med samvirkeprinsippene".

Aresvik skiller videre mellom "primære" samvirkelag som har økonomiske enheter som direkte medlemsenheter, og "sekundære samvirkelag" som har primære samvirkelag som medlemmer. Denne trinnvise oppbygging kan også foregå gjennom flere ledd opp til en samlende topporganisasjon.

Integrasjon.

Integrasjon og integrering er begreper som tidligere har vært lite nyttet i landbruksøkonomisk terminologi, men som i dag er blitt nokså alminnelige. Integrere (lat. integrare) betyr å "gjøre hel". Begrepet har imidlertid fått et noe nyansert meningsinnhold alt etter innen hvilket fagområde det blir nyttet.

I økonomisk teori nyttes begrepet integrasjon i alminnelighet om en handling eller prosess som tar sikte på å slå sammen (samordne eller integrere) to eller flere mindre økonomiske enheter til en større enhet.

"Integrator" er i økonomisk terminologi betegnelsen på den person eller institusjon som gjennomfører integrasjonen, og som sitter med den sentraliserte driftsledelse etter at integrasjonen er gjennomført.

En skiller i alminnelighet mellom to hovedformer av økonomisk integrasjon:

1. Vertikal integrasjon.
2. Horisontal integrasjon.

Sirkulær eller ringformet integrasjon og lateral integrasjon (sidelinjeintegrasjon) er to avledede integrasjonsformer av de førstnevnte.

Integrasjonen kan studeres ut fra forskjellige sider, f.eks. fra en institusjonell eller en økonomisk synsvinkel. Betraktningmåten i hvilken utstrekning varen i sin gang fra råstoffet til det ferdige produkt befinner seg innenfor en lukket kjede uten å passere det åpne marked blir iblant også bli lagt til grunn. For en

videre analyse av integrasjonen i denne forbindelse, vil det være mest hensiktsmessig å rette søkelyset mot driftsherrefunksjonen, dvs. mot integratorens stilling, for å undersøke i hvilken grad de forskjellige produksjons- og omsetningsledd er samordnet under en felles driftsledelse. Alt etter hvilken stilling integrator har i forhold til de integrerte foretakene, kan en skille mellom følgende tre former:

1. Eierintegrasjon, dvs. at integrator gjennom eiendomsrett har fullstendig kontroll over de integrerte enhetene.
2. Kontraktintegrasjon, hvor eiendomsretten til de integrerte enhetene fortsatt er hos de opprinnelige eierne, mens driftsherrefunksjonen helt eller delvis er overført til integrator gjennom kontrakter.
3. Integrasjon gjennom samvirke.

Vertikal integrasjon.

Produksjonen av de fleste varer består av en rekke produksjonsprosesser som følger etter hverandre fra råstoffet og fram til omsetningen av det ferdige produkt. Det vil imidlertid være en øvre grense for hvor mange delprosesser totalprosessen kan spaltes opp i, og denne grensa er bestemt av bl.a. produksjonstekniske forhold. I mange tilfelle kan enkeltprosessene foregå i separate foretak, i andre tilfelle er det nærmest en betingelse at flere eller færre av delprosessene foregår suksessivt innen det samme foretaket. Det førstnevnte tilfelle finner en rimeligvis de fleste eksempler på innen industrien, mens det i landbrukssektoren der en i stor utstrekning har med biologiske prosesser å gjøre, er lett å finne eksempler på suksessive delprosesser som må foregå innen det samme foretak. En gardbruker foretar jordarbeiding, gjødsling, såing og høsting. Fôravlingene gir grunnlag for husdyrhold, som igjen består av en rekke delprosesser før det ferdige husdyrprodukt kan omsettes til den endelige forbruker. Denne oppspalting i en lang rekke enkeltprosesser som følger etter hverandre innen et bestående foretak er det alminnelig å betegne som en teknisk trinn-¹⁾deling.

1) Winding Pedersen, H.: Næringslivets struktur og sammenslutninger. Universitetets økonomiske laboratorium, Kbh. 1956.

Grensa mellom det som vi her har betegnet som en delprosess og det som er betegnet som en totalprosess er temmelig uklar. Den vil tildels bli bestemt av økonomiske forhold som igjen kan forskyves sterkt som følge av den tekniske og økonomiske utvikling.

Med begrepet vertikal integrasjon sikter en her til en organisatorisk samordning eller koordinering av to eller flere foretak eller bedrifter på forskjellige trinn i produksjon og omsetning, der produktet fra det ene foretaket er råmateriale i det neste, og uten alminnelig kjøp eller salg imellom.

Når en iblant finner at det kan være uenighet om hva som er riktig å karakterisere som vertikal integrasjon, skyldes dette i de fleste høve ulike eller upresise definisjoner av begrepene. Ulike definisjoner fører ofte til ulike syn på omfanget av integrasjonen og på spørsmålet om årsak og virkning.

I det følgende skal en kort drøfte de ulike hovedformer for vertikal integrasjon i landbruket.

1. Eierintegrasjon.

Som en tidligere har nevnt, representerer dette en integrasjonsform hvor integrator erverver seg fullstendig eiendomsrett til de produksjons- og omsetningsledd som blir samordnet. Dette kan enten skje ved overdragelse av bestående anlegg, eller ved opprettelse av nye. Et eksempel på eierintegrasjon har vi når en foredlingsbedrift for f.eks. kjøttkonserver selv overtar produksjonen av råstoffet (flesk, slaktekylling osv.) i egne produksjonsanlegg som er organisatorisk tilknyttet konservesfabrikken. Integrasjonen blir ført enda et steg videre dersom den samme foredlingsbedrift også oppretter egne detaljutsalg for de ferdige produkter. "Findus"-konsernet, som har spesialisert seg på produksjon og omsetning av frosne matvarer, er et konkret eksempel på denne integrasjonstypen her i Skandinavia. Findus produserer slaktekyllinger i egne produksjonssentra innen sitt eget fabrikkområde, foredler varen og følger den helt fram til detaljistleddet gjennom egne distribusjonskanaler.

Eierintegrasjonen er den sterkeste form for vertikal integrasjon, da integrator her er helt suveren i sine disposisjoner. Når integrasjonen skjer på denne måten, vil interessekonflikter mellom ulike produksjonsprosesser eller ulike produksjonstrinn i stor utstrekning bli eliminert ved at profittmotivet for det enkelte

ledd ikke lenger er så framtreddende. Det er utelukkende maksimalisering av fortjenesten for hele den integrerte produksjonsprosessen som er av interesse for integrator. Ved at driftsledelse og eierfunksjon for de forskjellige produksjons- og omsetnings-trinn her er koordinert hos en og samme person eller institusjon vil integrator derfor være fullstendig suveren i sine disposisjoner. Han bærer alene risikoen for tap, eller innkasserer eventuelt hele gevinsten.

2. Kontraktintegrasjon.

Dette er en integrasjonsform hvor samordningen eller integreringen av de ulike produksjonsledd er basert på kontrakter. Ved kontraktintegrasjon skjer det ingen overføring av eiendomsretten til produksjonsmidlene. Eiendomsretten vil som tidligere fortsatt være på flere hender, i motsetning til hva som er tilfelle ved eierintegrasjon. Det som kontraktintegrasjonen egentlig innebærer, er at en større eller mindre del av driftsherrefunksjonen som tidligere tillå flere forskjellige driftsherrer, overføres til integrator gjennom spesielle kontrakter.

Styrken av integrasjonen er helt avhengig av hvor omfattende kontraktene er i det konkrete tilfelle. Dette kan variere fra en relativt løs avtale om leveranse av visse kvanta til avtaler som inneholder detaljerte bestemmelser f.eks. om fóring, gjødsling, produksjonsmetode, leveringstid osv. Hvor gunstige avtalene er for den ene eller andre parten, er avhengig av hvem det er som er mest oppsatt på å inngå dem.

Kontraktintegrasjon eller "kontraktfarming" er den rådende integrasjonsform i amerikansk landbruk.

3. Samvirkeintegrasjon.

a. Vertikal integrasjon gjennom medlemskap i landbrukssamvirket.

Det er uten videre klart at den vertikale integrasjon som samvirket representerer, står i en særstilling. Den henger forøvrig nøye sammen med den økonomiske struktur som kjennetegner et samvirkelag hvor den felles avdeling er å betrakte som en underavdeling av medlemsenhetene.

Et gardsbruk som står tilsluttet samvirke kan betraktes som en vertikalt integrert enhet, hvor garden er selve produksjonsenheten som gjennom innkjøpssamvirket er integrert bakover mot

produksjonsressursene og gjennom salgssamvirket integrert framover mot forbrukerleddet¹⁾.

Det vil derfor være mest relevant og i samsvar med samvirkeprinsippene å ta utgangspunkt for analysen i den økonomiske enheten, i vårt tilfelle i den enkelte gard som står som medlem av samvirkeorganisasjonene. Garden som selvstendig økonomisk enhet har som målsetting for den økonomiske virksomhet inntekts- og velferdsmaksimalisering for brukeren og hans familie. Ved å slutte seg sammen med andre produsenter som er i samme stilling, og opprette en felles underavdeling (teknisk anlegg) som kan overta en del av den virksomhet som tidligere ble drevet på hver gard, kan noe av stordriftens fordeler oppnås, og brukeren kan derigjennom fremme sin økonomiske målsetting.

Som en illustrasjon av den vertikale integrasjon gjennom samvirke kan en tenke seg en gard som driver ensidig melkeproduksjon, og som er medlem av både innkjøps- og salgssamvirket (fig. 3).

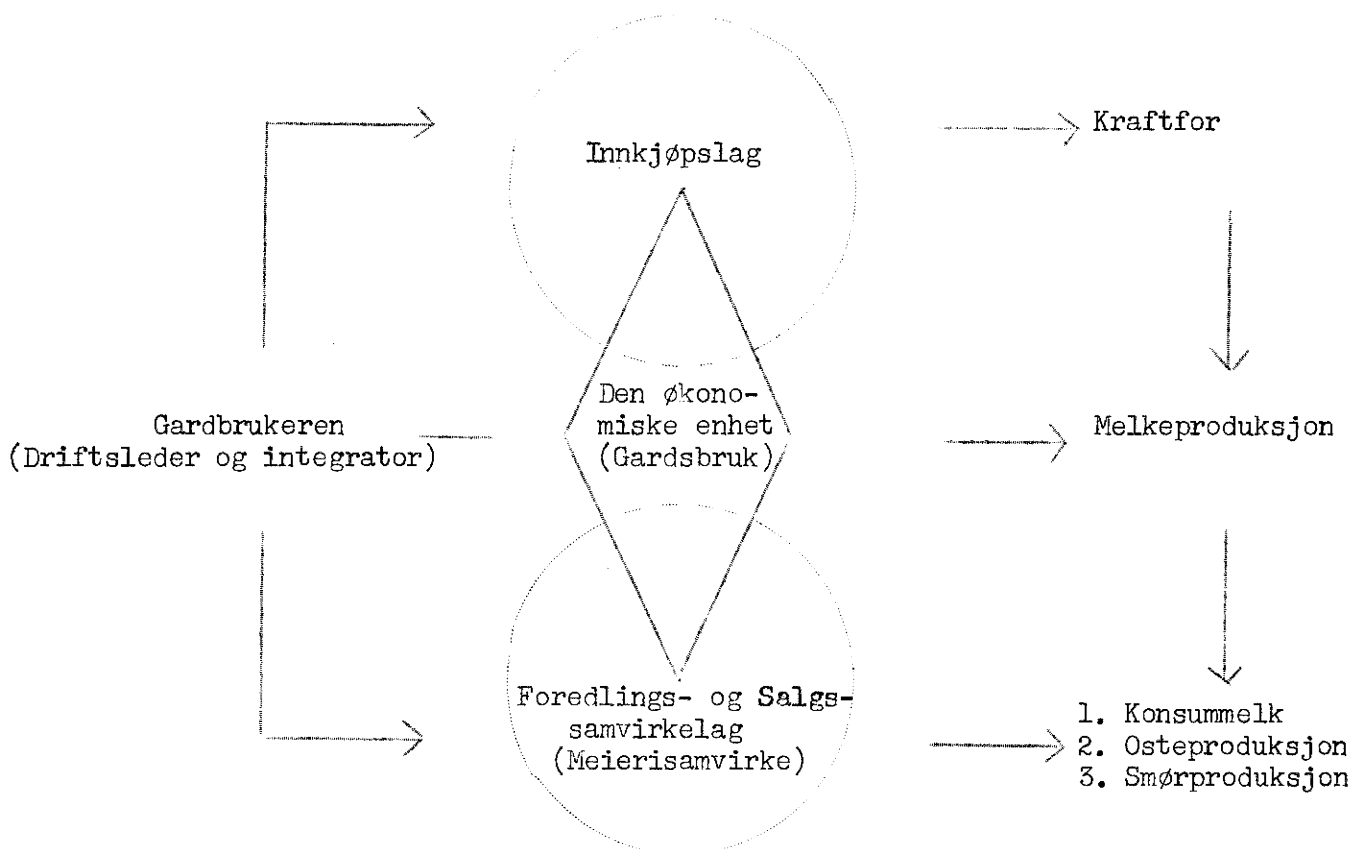

Fig. 3. Eksempel på vertikal integrasjon på et melkeproduksjonsbruk som er tilsluttet samvirke. Innkjøpssamvirket og salgssamvirket er her hver for seg framstilt ved en sirkelflate. Den enkelte medlemsenhet representerer på samme måte som i figur 2 en sektor av hver sirkel, som svarer til den del av gardens virksomhet som samvirket har overtatt.

1) Koller, E. Fred.: Vertical Integration of Agricultural Cooperatives. Journal of Farm Economics, 1950, pp 1048-1058.

Det som har interesse i denne forbindelse er imidlertid spørsmålet om hvordan den økonomiske enhet - garden - er samordnet med innkjøpssamvirket på den ene siden og salgssamvirket på den andre. Tilsynelatende foregår det her kjøp og salg som om det skulle være alminnelige handelstransaksjoner mellom økonomiske enheter, og dermed ingen integrering ifølge tidligere forutsetninger. Innkjøp av kraftfôr eller andre driftsmidler fra innkjøps-samvirket og leveranse av produkter til foredlings- og salgssamvirket har imidlertid bare en ytre likhet med fri handel. Det hele er en intern sak som er basert på at samvirket yter sine tjenester til sjølkost. At samvirket vanligvis nytter dagens pris, skyldes rent praktiske grunner og er i samsvar med samvirkets praktiske forretningsregler. Den endelige sjølkostjustering skjer ved regnskapsperiodens avslutning, vanligvis ved årets utgang. Dessuten ønsker ikke samvirket priskrig med den private handel.

Det er videre naturlig å reise spørsmålet om driftsherrefunksjonene og praktiseringen av disse funksjoner mellom de forskjellige ledd innen samvirket er av en slik karakter at en med rette kan karakterisere samvirket som en form for vertikal integrasjon. Her skiller samvirke seg utvilsomt klart ut fra integrasjon i kapitalistisk regi. Innen samvirket vil ledelsen av det felles anlegg måtte skje igjennom gruppevedtak og i samsvar med samvirkeprinsippene, da det her ikke eksisterer noen individuell integrator som kan ta sine beslutninger på egen hånd. En må med andre ord akseptere en kollektiv integrator for ett eller flere av de ledd som blir samordnet.

Ved integrasjon gjennom landbrukssamvirket vil integrator alltid være å finne på produsentleddet, mens integrator ved de andre formene for integrasjon vel så ofte er å finne innenfor ett av de andre leddene, som oftest innenfor foredlings- eller omsetningsleddet.

Jamført med den såkalte eierintegrasjon er samvirket en langt veikere integrasjonsform. En av grunnene til dette er at samvirkets kollektive integrator består av de mange enkeltmedlemmer som hver for seg er kvantumstilpassere, og som ikke er i stand til å tilpasse produksjonens størrelse i samme utstrekning som tilfelle er når f.eks. et kapitalsterkt firma integrerer sin virksomhet. Ved eierintegrasjon derimot kan integrator i langt større utstrekning opptre som monopolist og tilpasse produksjonen til etterspørselen i sterkere grad enn hva som er mulig for samvirkets medlemmer.

b. Samvirkemessig kontraktintegrasjon. En egen form for samvirkeintegrasjon er den kontraktproduksjon som drives på grunnlag av spesialkontrakter mellom noen få enkeltprodusenter og enkelte av samvirkets omsetningsorganisasjoner. Det mest vanlige er kontraktproduksjon av konservesgrønnsaker og poteter, og kontraktproduksjon av fleusk. De sistnevnte kontrakter bygger på en utstrakt kredittgivning til medlemmene for kjøp av både smågris og kraftfôr. Produsentene på sin side forplikter seg til å levere alt sitt slakt til vedkommende organisasjon som så foretar trekk i avregningsbeløpet til dekning av sine utlegg.

Kontraktintegrasjon på samvirkebasis vil i det ytre ha mange felles trekk med den kontraktintegrasjon som kapitalsterke firma eller enkeltpersoner driver. Den formelle og avgjørende forskjell kommer imidlertid også her til syne om en retter søkelyset mot integratorens plass i bildet. Når det opprettes produksjonskontrakter mellom enkeltprodusenter og en økonomisk organisasjon, vil det formelt sett være alle produsenter tilsluttet samvirkeorganisasjonen som inngår en spesialavtale med noen av sine egne medprodusenter. Det er bare tilsynelatende at de økonomiske organisasjoner eller et foredlingsanlegg innen samvirke spiller rollen som integrator. Et samvirkelag eller et teknisk anlegg er jo bare en underavdeling av de enkelte medlemsenheter uten en selvstendig driftsherre, og kan følgelig ikke opptre som integrator på egen hånd.

Når en samvirkeorganisasjon engasjerer seg i primærproduksjonen, f.eks. i fleskeproduksjonen, med kredittgivning og avsetningsgarantier, er det en utvidelse av organisasjonens opprinnelige virkefelt som reiser en rekke spørsmål av prinsipiell og praktisk karakter.

Utgangspunktet for vurderingene er at samvirket er en frivillig sammenslutning av produsenter, med åpent medlemskap og kollektiv ledelse, og hvor en av hovedmålsettingene er å rasjonalisere produksjon og omsetning for medlemmene.

Det skulle være rimelig å anta at en samvirkeorganisasjon bare må engasjere seg i primærproduksjon av landbruksprodukter, hvis dette gagnar flertallet av organisasjonens medlemmer. I motsatt fall vil målsettingen for samvirkets virksomhet, og prinsippene om åpent medlemskap og demokratisk kontroll (et medlem - en stemme) måtte tas opp til revisjon. En omfattende kontraktproduksjon med et fåtall medlemmer vil snart kunne føre til at næringsgrunnlaget rives bort under mange mindre produsenter som også kan være tilsluttet samvirket.

Kontraktproduksjon mellom en omsetningsorganisasjon og et begrenset antall større produsentmedlemmer byr på en rekke innlysende fordeler når en vurderer spørsmålet ut fra organisasjonens salgsfunksjon, og det kan godt tenkes at visse spesialprodukter mest hensiktsmessig kan produseres på kontrakt med de produsenter som har best forutsetninger for en slik spesialproduksjon. En kontraktordning som i langt sterkere grad enn et alminnelig medlemskap i samvirke samordner produksjon og omsetning, vil i stor utstrekning innebære de samme fordeler for omsetningsorganisasjonen som de en kapitalistisk integrator søker å oppnå gjennom kontraktintegrasjon.

En samvirkemessig kontraktproduksjon vil nødvendigvis måtte føre til en seleksjon blant samvirkets medlemmer. I motsatt fall ville det bli nødvendig med langt sterkere tiltak med sikte på produksjonsregulering enn de som tidligere har vært praktisert, om ikke en sterk produksjonsøkning totalt sett skal bli resultatet. En slik seleksjon blant samvirkets medlemmer vil lett fortone seg som et brudd på samvirkets prinsipper. Spørsmål som straks vil melde seg er bl.a. følgende: Hvordan skal kontraktprodusentene utvelges, hva skal legges til grunn for - og hvem skal foreta seleksjonen, vil ikke de samvirkemedlemmer som må stå utenfor kontraktproduksjonen komme i en ugunstigere stilling, osv.

Det er vanskelig å tenke seg flertallsvedtak om organisasjonsmessige tiltak som favoriserer et fåtall medlemmer på de andres bekostning. En særbehandling av enkeltmedlemmer gjennom spesielle produksjonskontrakter kan vel bare tenkes gjennomført, hvis det samtidig innebærer at resten av medlemsstokken ikke blir ugunstigere stilt eller indirekte har fordeler av det, f.eks. ved at den gjennomsnittlige utbetalingspris derved blir høyere enn den ellers ville ha vært.

Horisontal integrasjon.

Med horisontal integrasjon forstår vi i denne forbindelse en organisatorisk samordning eller koordinering av virksomheten til to eller flere økonomiske enheter innen samme bransje og på det samme produksjonstrinn. Samordningen må forutsetningsvis være av en slik karakter at de enhetene som blir samordnet mister sin individuelle suverenitet som økonomisk enhet og at driftslederfunksjonen som tidligere var delt mellom flere driftsherrer samles hos integrator.

1. Utviklingstrekk av den horisontale integrasjon.

En samordning eller integrasjon av økonomiske enheter på samme produksjonstrinn er et gammelt og velkjent fenomen innen industrien. Allerede Adam Smith (1723-1790) festet seg ved forskjellige integrasjonstendenser i forretningslivet og pekte på deres betydning for vekst og utvikling av ulike foretak. Etter hvert som samfunnsutviklingen og den tekniske utvikling skred fram, ble denne tendensen stadig sterkere. Horisontal kombinasjon eller integrasjon ble i mange tilfelle nøkkelen til produksjon i stor skala og store industrikonsern ble dannet ved at en rekke mindre enheter på det samme produksjonstrinn og innen samme bransje ble slått sammen eller inkorporert i større enheter. Menn som J.O. Rockefeller (1839-1937) og J.P. Morgan (1837-1913) i U.S.A. viste hvordan hele industrisektorer (henholdsvis olje og stål) kunne bli brakt under kontroll av ett enkelt konsern gjennom integrasjon på det horisontale plan. Gjennom trustavtaler, kartell-dannelser eller ved full sammenslåing av selskaper, oppnådde de en sterk monopolstilling i markedet. Ved siden av å eliminere brysomme konkurrenter, medførte integreringen ofte betydelige fordeler og innsparinger på det administrative området.

En slik horisontal integrering resulterte sjelden i lavere forbrukerpriser. I mange tilfelle ble monopolstillingen tvert imot utnyttet på utilbørlig måte av monopolistene. Dette førte til at statsmaktene i en rekke land så seg nødt til å gripe inn med forbud eller beskyttende tiltak mot horisontale sammenslutninger og konkurranseregulerende tiltak.

I Norge fikk vi innført en midlertidig trustkontroll ved prisreguleringsloven i 1920. Ifølge denne loven skulle det tillegges Prisdirektoratet å foreta en registrering av alle konkurranseregulerende sammenslutninger og avtaler, samt monopolistiske storbedrifter i landet. Prisdirektoratet fikk som oppgave å føre tilsyn med monopoldannelsene i næringslivet. I 1926 ble trustkontrollen fast etablert med den såkalte trustlov.

I 1953 fikk vi den nye prisloven ("Lov om kontroll og registrering av priser"), og denne avløste trustloven av 1926. Prisdirektoratet overtok samtidig oppgavene til det tidligere kontrollkontor.

Oppmerksomheten ble, som en ser, alt på et tidlig tidspunkt vendt mot den horisontale integrasjon eller kombinasjon av foretak, og det var i særlig grad de uheldige virkningene av integreringen som kalte på oppmerksomheten, og som gjorde at myndighetene i en rekke land fulgte opp med forskjellige regulerings- og lovbestemmelser for å hindre uheldige utslag av de konkurranseregulerende sammenslutningene.

2. Ulike former for horisontal integrasjon.

På samme måte som for den vertikale integrasjon kan vi også for den horisontale skille mellom eierintegrasjon og kontraktintegrasjon. Begrepene er synonyme med de som gjelder for den vertikale integrasjon, bare med den forskjell at i dette tilfellet skjer samordningen i horisontalplanet, dvs. på det samme produksjonsnivå.

Som eksempel på horisontal eierintegrasjon kan en tenke seg en person som eier eller erverver seg eiendomsrett til to eller flere gardsbruk som fortsatt drives hver for seg, men under felles ledelse.

Eksempel på horisontal kontraktintegrasjon vil vi ha om en person forpakter to eller flere gardsbruk som fortsatt drives hver for seg, men under felles ledelse. Den enkelte gard vil da fortsatt bestå som en selvstendig driftsenhet, men driften på brukene er samordnet gjennom den felles driftsleder.

Når det derimot gjelder spørsmålet i hvilken utstrekning landbrukssamvirket kan betraktes som en form for horisontal integrasjon gjør forskjellige synsmåter seg gjeldende. Enkelte forfattere aksepterer uten forbehold den horisontale konsentrasjon av medlemsenheter i samvirket som horisontal integrasjon. Andre stiller seg tvilende eller helt avvisende til det syn at samarbeidet mellom medlemsenhetene innen samvirke på det horisontale plan kan betegnes som horisontal integrasjon. Her er det imidlertid spørsmål om hvordan begrepet integrasjon blir definert.

Dersom vi tar utgangspunkt i forutsetningene for begrepet integrasjon som vi tidligere har presisert, nemlig at samordningen må være av en slik karakter at de enkelte enheter mister sin suverenitet som økonomisk enhet, er det tvilsomt om landbrukssamvirket kan betegnes som horisontal integrasjon. Selv om medlemsenhetene har inngått en avtale om å drive et felles anlegg, eksisterer det ikke noen felles driftsledelse eller overordnet kontroll for det enkelte

medlem. Hver og en av medlemmene i landbrukets økonomiske organisasjoner beholder sin suverenitet til å drive garden sin omtrent som han selv ønsker. Dersom betingelsen for medlemskap i salgssamvirket var at hvert medlem f.eks. forpliktet seg til å følge et bestemt produksjonsopplegg og å produsere nærmere spesifiserte varekvaliteter osv., ville en med større rett ha kunnet betegne landbrukssamvirket som en spesiell form for horisontal integrasjon.

En framstående amerikanske økonom, Black, hevder at det er den horisontale konsentrasjon av medlemsenhetene som er det primære i samvirket, og at denne horisontale konsentrasjonen er en nødvendig basis for vertikal integrasjon. Videre hevder han at en viss grad av vertikal integrasjon er et vilkår for å kunne dra full nytte av fordelene ved en horisontal konsentrasjon av medlemsenhetene.

Utviklingen innen omsetningssektoren med dannelse av de store forretningskonsern og kjedeforretninger synes å understreke tendensen til at horisontal og vertikal integrasjon svært ofte opptrer sammen.

Sirkulær integrasjon.

Sirkulær eller ringformet integrasjon er ingen ny integrasjonsform, men avledet av de to forannevnte. I et foretak som er sirkulært integrert vil integrasjonen være gjennomført såvel vertikalt som horisontalt. Betegnelsen "kombinert integrasjon" ville derfor kanskje være vel så dekkende. I litteraturen kan en se eksempel på at foretak som har engasjert seg i produksjon og omsetning av flere vareslag også blir betegnet som sirkulært integrerte, men førstnevnte bruk av begrepet er det mest vanlige.

Et karakteristisk eksempel på sirkulær integrasjon er virksomheten i de store oljeselskapene. Disse selskapene behersker gjerne flere oljekilder med egne oljeledninger, oljeraffinerier, samt eget distribusjonsapparat med en vidt forgrenet kjede av egne bensinstasjoner som selger selskapets produkter (fig. 4).

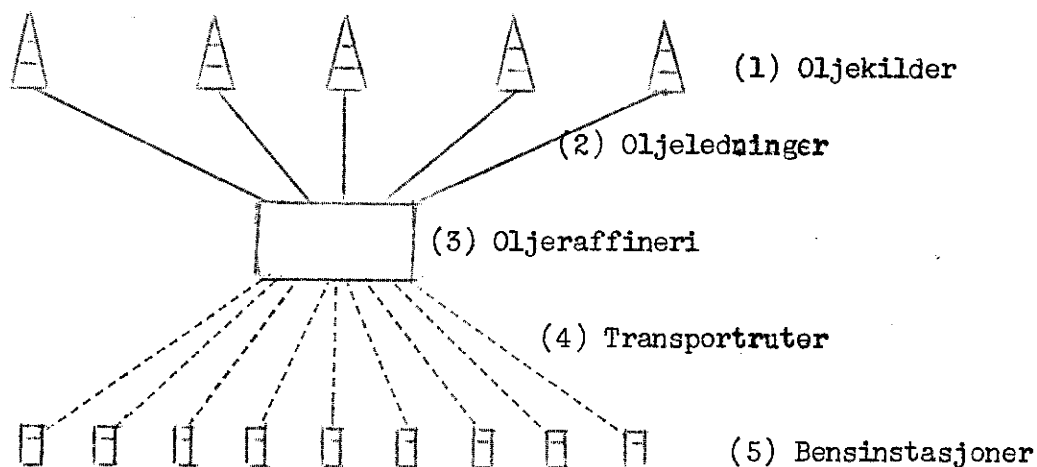

Fig. 4. Skjematisk framstilling av sirkulær integrasjon i et oljeselskap. Produksjons- og omsetningsleddene er vertikalt integrert, samtidig som noen av leddene er horisontalt integrert.

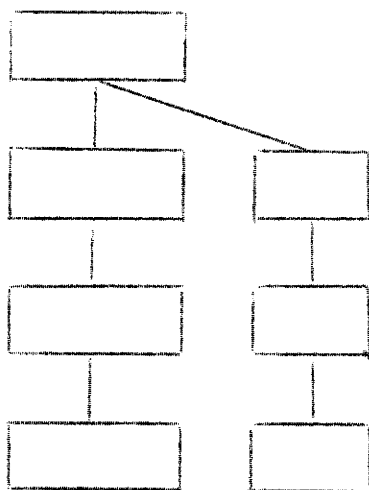
Den skjematisk framstillingen i fig. 4 viser fem ledd som er vertikalt integrert og som står under en sentral ledelse. Noen av leddene er også klart horisontalt integrerte.

På samme måte som for de andre integrasjonsformene kan en også for den sirkulære integrasjonen skille mellom eierintegrasjon og kontraktintegrasjon. Det er heller ingen ting i veien for at foretak som er sirkulært integrerte kan omfatte både eierintegrasjon og kontraktintegrasjon.

Det sier seg selv at sirkulært integrerte foretak i allminnelighet vil være nokså store enheter som slett ikke alltid er bundet av landegrensene. Den sentrale driftsledelse vil gjennom denne form for integrasjon få en meget sterk innflytelse på mange felter i produksjonslivet. Denne kombinerte integrasjonsformen representerer derfor den aller sterkeste form for integrering.

Lateral integrasjon.
(Sidelinjeintegrasjon)

Med lateral- eller sidelinjeintegrasjon sikter en til en ekspansjon fra et bestående integrert foretak over i en nærbeslektet og vertikalt integrert virksomhet som samtidig er samordnet med morforetaket (fig. 5).

Som eksempel på denne form kan vi ta en såpefabrikk som utvider sin virksomhet til også å omfatte margarinproduksjon, eller produksjon av andre nærbeslektede produkter som i det vesentligste nytter samme råstoff. En tilsvarende paralell kan en finne innen maskinindustrien hvor f.eks. en bilfabrikk finner det mer hensiktsmessig å ekspandere over i annen nærbeslektet industriproduksjon (f. eks. produksjon av jordbrukstraktorer) i stedet for å utvide bilproduksjonen.

Fig. 5. Eksempel på organisasjonsstruktur i et lateralt integrert foretak.

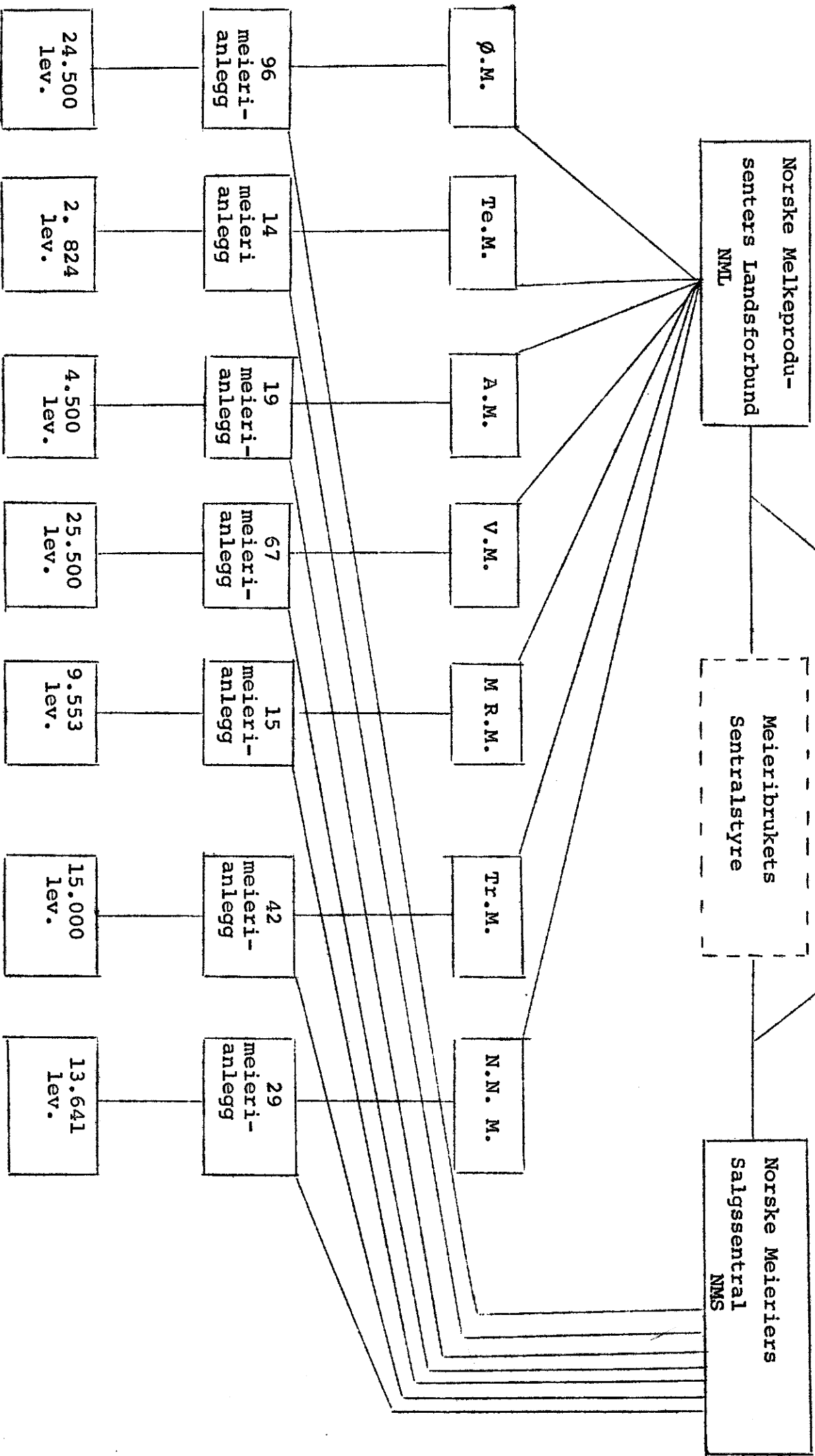
Motivene for å ekspandere over i nærbeslektede produksjoner gjennom lateral integrasjon kan være flere. Rent generelt er hovedhensiktene å optimalisere hele foretaket, og å utnytte uutnyttet kapasitet. Dette er tilfelle ikke minst når det gjelder den administrative kapasitet, såvel som den vitenskapelig og teknisk innsikt som det bestående foretak sitter inne med. Det kan videre under usikre markedsforhold være ønskelig med spredning av risiko, og dette oppnås gjennom denne form for integrasjon.

Sammendrag:

Hovedtrekk av samvirkets økonomiske struktur.

1. Samvirke lagene er sammenslutninger (aggregater) av økonomiske enheter, foretak eller husholdninger, ikke sammenslutninger av personer.
2. Medlemsenhetene har koordinert en del av sin økonomiske virksomhet gjennom samvirket, f.eks. kjøp eller salg, men beholder forøvrig sin fulle uavhengighet.
3. Koordineringen er kommet i stand ved en frivillig overenskomst mellom selvstendige økonomiske enheter.
4. De personer som møtes i de ulike organer innen samvirke lagene er å betrakte som representanter for sine økonomiske enheter (husholdninger eller foretak).
5. Ledelsen av den felles avdeling som samvirke representerer består av en kollektiv driftsherre og bygger på gruppeavgjørelser innen en gruppe av representanter for selvstendige økonomiske enheter.
6. De tekniske samvirke anlegg (meieri, slakteri, forbrukersamvirke lag m.v.) er ikke foretak med profittmotiv, men felles underavdelinger av de enkelte medlemsforetak for å utføre visse funksjoner til sjølkost.
7. Fordi samvirke lagene er egne juridiske personer, kan de opptre som om de er selvstendige økonomiske enheter.
8. Det økonomiske mellomværende mellom medlemmene innbyrdes og mellom medlemmene og samvirke laget bygger på proporsjonalitetsprinsippet, som igjen er basert på den enkelte medlemsenhet sin deltakelse i lagets virksomhet.
9. Landbrukssamvirket representerer en egen form for vertikal integrasjon hvor den enkelte medlemsenhet (garden) er integrert bakover mot produksjonsressursene gjennom innkjøpssamvirket og integrert framover mot forbrukerleddet gjennom salgssamvirket.

10. Den horisontale konsentrasjon av medlemsenheter er et karakteristisk trekk i samvirke, og er en betingelse for den vertikale integrasjon. Ulike synspunkter gjør seg gjeldende om hvorvidt samvirket skal kunne betraktes som en form for horisontal integrasjon. Det er tildels et spørsmål om definisjoner av begrepet integrasjon.

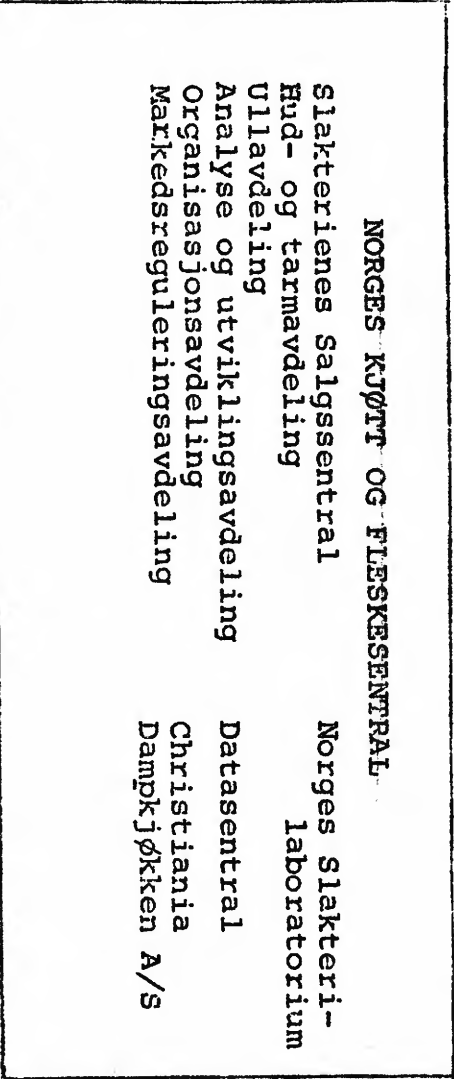

96.018 leverandører til 282 meierianlegg.

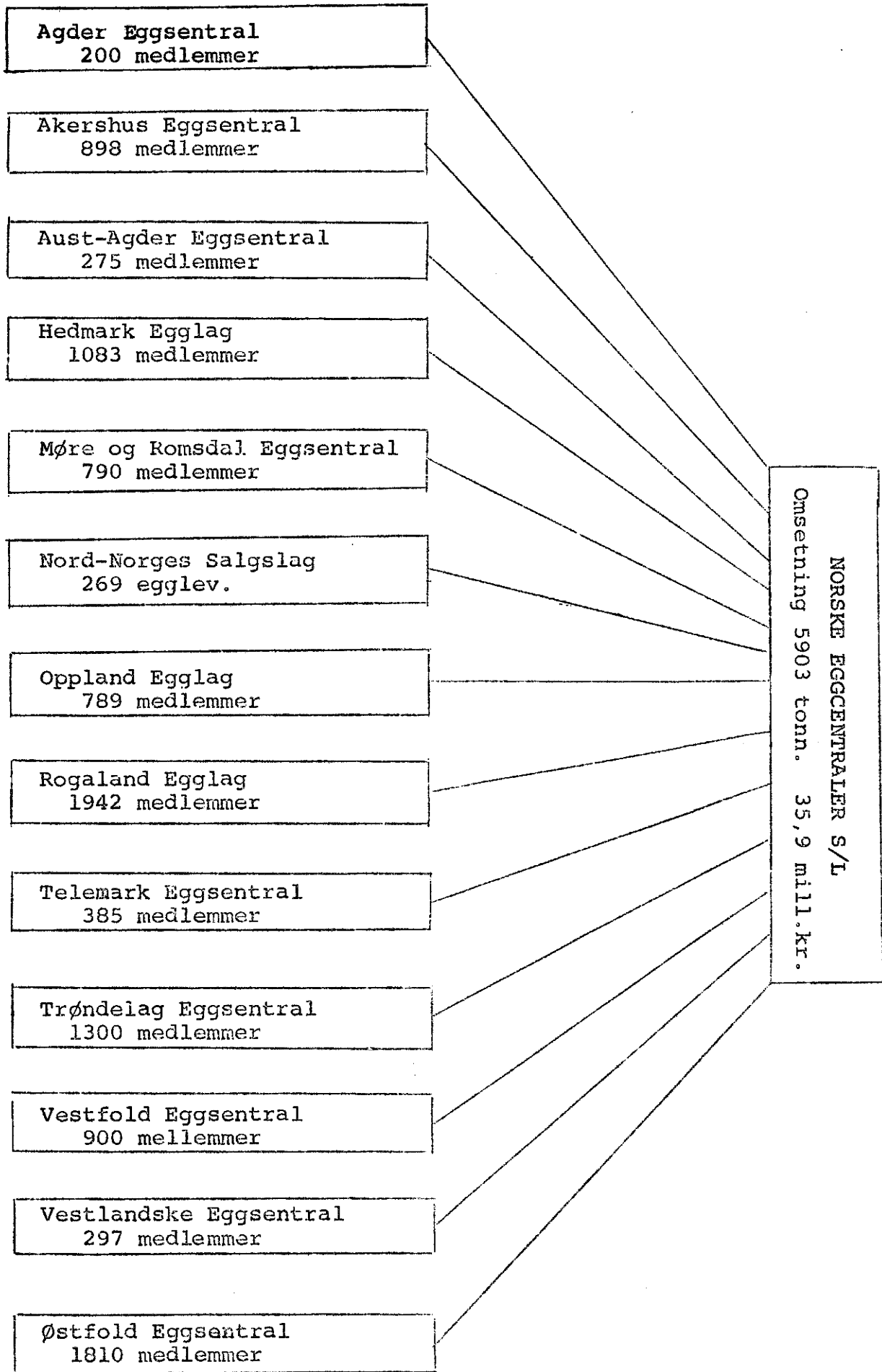
14.11.68

Oslo
Kjøttindustri

Fellesslakteriet Oslo	9099 medl. 1 anlegg
Østfold Slakteri Sarpsborg	4238 medl. 3 anlegg
Hed-Opp Hamar	16695 medl. 5 anlegg
Buskerud Slakteri Drammen	3282 medl. 3 anlegg
Vestfold Slakteri Tønsberg	2845 medl. 2 anlegg
Andelssl. i Telemark Skien	4696 medl. 3 anlegg
Agder Samslakteri Kristiansand	4784 medl. 2 anlegg
Rogaland Fellessalg Stavanger	8443 medl. 6 anlegg
Vestlandske Salslag Bergen	20136 medl. 9 anlegg
N.Møre og Romsdal Slakteri - Molde	4460 medl. 3 anlegg
Bøndernes Salgslag Trondheim	16314 medl. 5 anlegg
N.Norges Salgslag Harstad	26266 medl. 12 anlegg

121 258 medlemmer

1247 medl. oms.10,6 mill.kr.	10 lag	Haldenvassdragets Ørje	S K O G E I E R F O R B U N D
6761 medl. 73,2 mill.kr.	27	Glommen Oslo	
4401 medl. 31,7 mill.kr.	34	Nedre Glommen Oslo	
504 medl. 14,7 mill.kr.	-	Trysilvassdragets Trysil	
6304 medl. 43,5 mill.kr.	36	Mjøsen Lillehammer	
7287 medl. 83,0 mill.kr.	37	Drammensdistriktets Hønefoss	
1833 medl. 9,2 mill.kr.	12	Vestfold Tønsberg	
2216 medl. 15,5 mill.kr.	19	Lågendalen Hvittingfoss	
4711 medl. 40,8 mill.kr.	37	Telemark Skien	
2745 medl. 28,5 mill.kr.	18	Nidarå Tømmersalgslag Arendal	
3965 medl. 24,4 mill.kr.	40	Agder Skogeigarlag Kristiansand S.	
322 medl. 0,9 mill.kr.	14	Rogaland Skogsamlag Stavanger	
2750 medl. 3,1 mill.kr.	47	Vestl.Skogeigarsamb. Bergen	
459 medl. 2,0 mill.kr.	16	Romsdal og Sunnmøre Skogeigarlag Molde	
1221 medl. 5,4 mill.kr.	27	Nordmøre Skogeigarlag Tingvoll	
3231 medl. 21,4 mill.kr.	38	Sør-Trøndelag Skog- eierlag Trondheim	
2239 medl. 19,0 mill.kr.	21	Inn-Trøndelag Skog- eierlag Steinkjer	
1274 medl. 12,3 mill.kr.	13	Namdal Namsos	
1100 medl. 7,5 mill.kr.	10	Helgeland Mosjøen	
430 medl. 1,4 mill.kr.	11	Hålogaland Skogsals- lag Narvik	
1090 medl. 1,1 mill.kr.	17	Troms Andselv	

NORGES SKOGEIERFORBUND

1967

